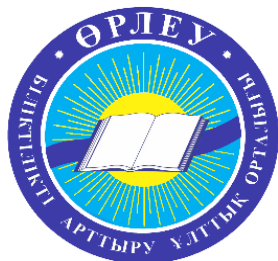

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
«ӨРЛЕУ» ҰЛТТЫҚ БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ОРТАЛЫҒЫ» АҚ ФИЛИАЛЫ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ БАСШЫ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ-
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРАТЫН РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
ИНСТИТУТЫ

Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жолдары

ӘДІСТЕМЕЛІК НҰСҚАУЛЫҚ

АЛМАТЫ, 2019

ӘОЖ 376
КБЖ 74.3
И 62

Пікір берушілер:

Мухамбетжанова С.Т. – ББЖ ҚБАРИ-ның, Менеджмент және АКТ кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының докторы

Бутабаева Л.А. – Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогика және психология институты Арнайы білім беру кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.к.

Құрастырушылар: Рсалдинова А.К.- ББЖ ҚБАРИ-ның Педагогика және инклюзивті білім беру кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты
Кемешова А.М.- ББЖ ҚБАРИ-ның Педагогика және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушысы, педагогика және психология ғылымдарының магистрі

И 62 Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жолдары /Құраст.: А.К.Рсалдинова, А.М.Кемешова – Алматы: «Өрлеу» ҰБАО АҚФ ҚР ББЖҚБАРИ, 2019 - 64 бет

ISBN 978-601-341-295-5

Әдістемелік нұсқаулықта жалпы білім беретін мектептерде инклюзивтік білім беру жағдайында ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалдық бағалаудың психологиялық-педагогикалық негіздері, оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың міндеттері мен функциялары, критериалдық бағалау жүйесіне қойылатын талаптар, бағалаудың критериілері мен тәртібі қарастырылған. Бұл әдістемелік нұсқаулық жалпы білім беретін мектептердің ерекше оқытуды қажет ететін балалар оқитын пән мұғалімдеріне, мұғалімдердің біліктілігін арттыру институттарының мамандарына, арнайы білім беру саласында жұмыс атқарып жүрген мамандарға және ата-аналарға арналған.

«Өрлеу» ҰБАО АҚФ ҚР ББЖҚБАРИ Сараптама кеңесінің отырысында қаралып басқармаға ұсынылды (12.06.2019 ж. хаттама № 5)

ӘОЖ 376
КБЖ 74.3

ISBN 978-601-341-295-5

© Рсалдинова А.К., Кемешова А.М. 2019

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	4
1. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	6
2. ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҒДАЙЫ	9
3. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ	13
4. КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ	18
5. БАҒАЛАУ ҚЫЗМЕТІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ	26
6. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КРИТЕРИАЛДЫҚ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ	32
7 ҚОРЫТЫНДЫ	49
8 ҚОСЫМШАЛАР	50
9 ГЛОСАРИЙ	61
ӘДЕБИЕТТЕР	63

КІРІСПЕ

Мемлекетіміздің әрбір азаматы – ұлттық құндылық, әрбір баласы – еліміздің ертеңі екенін ескерсек, әрбір ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылар сапалы білім алып, азамат болып қалыптасуына жағдай жасау міндетіміз болып табылады.

Сапалы білімнің барлығы үшін қолжетімді болу шартын қалыптастыруға бағытталған білім беру жүйесін түрлендіру процестерінің бірі инклюзивті білім беру болып табылады.

Алғаш рет 2002 жылы Қазақстан Республикасының «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетулік қолдау туралы» Заңы күшіне енді. Заң әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетулік қолдаудың түрлері мен әдістерін анықтайды, мүмкіндігі шектеулі және ерекше білім беруді қажет ететін балаларға тиімді көмек жүйесін құруға, олардың тәрбиесіне, оқуына, еңбектік және кәсіптік дайындығына, бала мүгедектігінің алдын-алуға байланысты мәселелерді шешуге бағытталған.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында көрсетілген орта білім берудің инфрақұрылымдық дамуын қамтамасыз ететін міндеттердің бірі ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды инклюзивті ортада қолдау, ал орта білім берудің мазмұнын жаңарту аясындағы міндеттердің бірі білім беру ұйымдарын өлшемшартпен бағалау жүйесіне көшуді жүзеге асыру деп көрсетілген.

Жанұяда ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың өмірге келуі бірінші кезекте ата-ананың және жанұя мүшелерінің өмірге көзқарасын, өзгелерге және өзіне деген қарым-қатынасын өзгертпей қоймайды. Отбасында бала үшін де, ата-ана мен жанұя мүшелері үшін де ауыр психологиялық атмосфера қалыптасатыны белгілі. Әйгілі ғалым Л. С. Выготский баланың өсіп-дамуы бірінші кезекте әлеуметтік даму жағдайына негіздеген. Дамуында ауытқуы бар баланың кейінгі тағдыры өзі туып, тәрбиеленіп жатқан отбасының жағдайына байланысты. Яғни, баланың дамуы көбінесе медицина және педагогикалық қызметкерлердің назарынан тыс қалып, басты ықпал етуші күш ата-ана болып табылады. Сондықтан ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала тәрбиелеуші отбасы қандай да болмасын *медициналық, педагогикалық, психологиялық, құқықтық ақпараттық қолдауды қажет етеді*. Дер кезінде алынған қандай да қолдау түрі баланың немесе отбасының кез-келген әлеуметтік-психологиялық мәселесінің шешілуіне әсерін тигізеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды *психологиялық-педагогикалық қолдау* маңызды рөл атқарады.

Бағалау кезінде аталған шарттарды іске асыру білім алушының өзін еркін сезінуіне, танымдық белсенділігі, оқу мотивациясы деңгейінің артуына, эмоционалдық біркелкілігіне ықпал етеді және өз мүмкіндіктеріне сенімі

артады. Міндетті түрде критериалдық бағалау жүйесі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктеріне бейімделуі тиіс, олардың ерекшеліктері мен білім беру қажеттіліктерін ескере отыра дайындалуы қажет. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жасауда нақты көмек көрсететін психологиялық-педагогикалық қызмет орнату керек.

Оның міндетіне балалармен қарым-қатынас орнатуда дамытушы немесе түзету жұмысы ғана емес, сонымен қатар, бағалау қызметін сүйемелдейтін ортақ тәсілдер, оқушылармен жұмыстың бірыңғай стратегиясын дайындау бойынша педагогтармен және ата-аналармен тұрақты ынтымақтастық орнату кіреді.

Критериалды бағалау тұтас педагогикалық процестің құрамдасы болып табылады және оны тек осындай мәнмәтінінде қарастыру қажет. Баға оқушылармен оқу процесінің сапасын арттыру мақсатымен анағұрлым ұтымды әдістерді таңдау үшін қажетті кері байланысты қамтамасыз етеді. Инклюзивті мектепте баға шынайылық, ақпараттылық, кері байланысты қамтамасыз ету сияқты критерилерге сәйкес болуы қажет. Бағалаудың кез келген әдістері мен түрлері оқушы мүгедектігінің нақты түрін немесе проблемасын ескеруі тиіс.

Бұл әдістемелік нұсқаулық жалпы білім беретін мектептердің ерекше оқытуды қажет ететін балалар оқитын пән мұғалімдеріне, мұғалімдердің біліктілігін арттыру институттарының мамандарына, арнайы білім беру саласында жұмыс атқарып жүрген мамандарға және ата-аналарға арнайы дайындалған.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Республикадағы инклюзивті білім беруді дамыту жұмыстарын жетілдіру және барлық балалардың білім алу құқығы келесі құжаттармен реттеледі:

Қазақстан Республикасының Заңдары: «Білім туралы», «Балалар құқықтары туралы», «Мүгедектер құқықтары туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетудегі қолдау туралы». Мәселен, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеттеріне: білім бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау және жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы парасатты байыту» қажеттілігі айрықша деп атап көрсетілген. Осыған байланысты қоғам алдына оқушының жеке басын үйлесімді дамытуға бағыттайтын міндеттер қойылып отыр. Отанымыздың әрбір болашақ азаматын жан-жақты тәрбиелеп, білім беру арқылы дамыту ең жауапты іс. Қазіргі таңда балалардың мүмкіндіктерін ескере отырып, өзгелермен теңдей білім алуына барлық жағдай жасалуда.

Нормативті құжаттар мен актілер: «Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мен білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар», «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» (13.01.2014 жылғы өзгертулерімен және толықтыруларымен) ҚР Кодексі, Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, «Дамуында мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдарының қызметі жөніндегі Типтік ережелер», «Білім беру саласында арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы .

Қазақстан Республикасының заңнамалары, арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалардың құқықтарын қорғауды, осыған қатысты барлық құқықтық ережелерінің сақталуын және осы балалардың өмір сүру сапасын жақсарту үшін қажетті жағдайлар жасауды қамтамасыз етеді, олардың жоғары сапалы білім беру қызметтерін алуын, қол жетімді орта құрылуын қарастырады. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру халықаралық **құқықтық актілерге бейімделген:** олардың арасында адам құқықтары мен кез келген себеппен кемсітушілікке жол бермейтін мәселелерге қатысты Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) және Біріккен Ұлттар Ұйымының білім беру, ғылым мен мәдениет мәселелері бойынша ұйымының (ЮНЕСКО) басшылығымен қол қойылатын декларациялар мен конвенциялар бар. Олардың арасында Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы (БҰҰ, 1948 ж.), Бала құқықтарының декларациясы (БҰҰ, 1959), БҰҰ-ның «Білім беру саласында кемсітушілікпен күрес туралы» Конвенциясы (1960 ж.), БҰҰ-ның «Ақыл-ойы

кешеуілдеген тұлғалардың құқықтары туралы» Декларациясы (1971 ж.), ҚР-ның Үкіметі 1994 жылы ратификациялаған БҰҰ-ның «Бала құқықтары туралы» Конвенциясы (1989 ж.), Жалпыға бір білім беру туралы дүниежүзілік декларация, Джомтьен, Тайланд (1990 ж.), Дели декларациясы (1993 ж.), БҰҰ-ның мүгедектерге тең құқықтарды қамтамасыз ету бойынша стандартты ережелері (1993 ж.), Ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға білім беру саласында қағидалар, саясат пен практикалық әрекеттер және ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға білім беру бойынша қызметтердің шеңбері туралы Саламан декларациясы (Саламанка, Испания, 1994 ж.), ҚР 20.02.2015 ж. ратификациялаған БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенциясы (2006 ж.) бар.

Оқушылардың жеке ерекшеліктеріне мен оқу қажеттіліктеріне білім беру ортасын бейімдеу және педагогикалық тәсіл негізінде олардың тұрғылықты жеріне қарай барлық оқушылар үшін тең оқу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету – Қазақстанда инклюзивті білім беру нормативті-құқықтық базасының негізгі постулаттарына негізделген. Инклюзивті білім беруді дамыту инклюзивті саясат пен тәжірибені жетілдірусіз және инклюзивті құндылықтарды жүйе деңгейіне толық, сондай-ақ олардың жеке институттары деңгейіне ендірусіз мүмкін емес. Инклюзивті білім беру әр адамды түрлі жолдармен белсенді инклюзиялауды, дербестендірілген ықпалды және ерекше оқытуды қажет ететін тұлғаларға білім беру процесіндегі кедергілерді жою негізінде оқыту мен оқу ортасын жетілдіру арқылы тең мүмкіндіктер жасауды көздейді.

Жоғарыда аты аталған халықаралық құқықтық актілер адамның жынысы, нәсілі, діни, мәдени-этникалық немесе тілдік белгілері, денсаулық жағдайы, әлеуметтік шығу тегі, қашқын мәртебесі болуы және т.б. сипаттары бойынша кемсітушілікті болдырмайтын білім алуға құқықтарын белгілейді. Осыдан ЮНЕСКО-ның әдістемелік материалдарында көрсетілген инклюзивті білім берудің анықтамасы туындайды: инклюзивті (кіріктіре) білім беру дегеніміз – барлық балалар дене, психикалық, зерде, мәдени-этникалық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан жалпы білім беру жүйесіне қосылып, тұрғылықты жері бойынша өз құрбыларымен қатар бір жалпы білім беру мектебінде білім алуын көздейтін білім беру үдерісін ұйымдастыру. Бұл жағдайда мектептер білім алудағы ерекше қажеттіліктерді ескеріп, өз оқушыларына қажетті арнайы қолдауды жүзеге асырады.

Инклюзивті білім беру мынадай нақты *құндылықтар мен ұстанымдарға* негізделеді:

- әр адам білім алуға құқылы;
- білім беру туылғаннан басталады. Ерте жаста білім беру ерекше қажет, бірақ ол ересек жаста аяқталмайды, себебі бұл үдеріс өмір бойы жалғасады;
- барлық балалар білім алуы керек;
- әр адам белгілі бір сала бойынша не белгілі бір уақытта оқыту бойынша қиындықтарға тап болуы мүмкін;

- әр адам білім алу барысында көмекке мұқтаж;
- мектеп, мұғалім, отбасы бала ғана емес, өзге тұлғаларды да оқытуға ықпал етуге жауапты;
- әр түрлі болу табиғи жағдай, ол өте бағалы және қоғамды толықтырып отырады;
- біреуді кемсіте қарым-қатынас құру әрі бұндай мінез-құлық таныту сынға түсу керек. Балаларды толеранттылық- тән және әртүрлілікті қалыпты жағдайда қабылдайтын инклюзивті қоғамда өмір сүруге дайындау керек;
- мұғалімдер өздерімен өздері өмір сүрмеу керек, олар да үнемі қолдауға мұқтаж.

Кіріктіре оқыту сегіз қағидаға негізделеді:

- адамның құндылығы оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес;
- әр адам сезіну мен ойлауға қабілетті;
- әр адам қарым-қатынасқа әрі сөзінің тыңдалуына құқылы;
- адамдардың барлығы бір-біріне мұқтаж;
- білім алу нақты өзара қарым-қатынас мазмұнында болуы мүмкін;
- барлық адамдар құрбыларының қолдауы мен достығына мұқтаж;
- білім алып отырған тұлғаларға жетістік ретінде өздері жасай алмайтын емес, жасауға қабілетті әрекеттер саналады;
- әртүрлілік адам өмірінің барлық жақтарын күшейте түседі [3].

Инклюзивті білім берудің қағидалары мен құндылықтарын терең түсіну және қабылдау Қазақстанның педагогтары қауымдастығы мен жалпы қоғамнан тұжырымдарды және мінез-құлық рөлдерін едәуір қайта бағалау үшін белгілі бір уақыт пен күшті талап етеді.

Еліміздің арнайы мектептерінде мүмкіндіктері шектеулі балалардың 13,9%-ы оқиды (Республикалық психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестің мәліметтері бойынша). Қарастырылып отырған балалардың көпшілігі табысты түрде білім алуға қажетті жағдайлар жасалмаған жалпы білім беру жүйесіне қосылған. Құрамына мүмкіндіктері шектеулі балалар енген жалпы білім беру мектептерінде арнайы мектептердегідей қолдау түрлеріне барлығын ұйымдастыру қажет. Мүмкіндіктері шектеулі балалармен жұмыс жасау тәжірибесі арнайы білім беру жүйесінен жалпы білім беру жүйесіне өткені дұрыс. Бұл жұмыс елімізде инклюзивті білім беруді дамытудың бағыттарының бірі болуы тиіс. Ол әдетте бөлек қызмет етіп жүрген арнайы және жалпы білім беру жүйелерінің жақындасуын, жалпы білім беру жүйесінің педагогтары мен дефектологтардың ынтымақтастығы, арнайы білім беру ұйымдарына жалпы білім беру жүйесінде инклюзивті үдерістерді дамыту бойынша ресурс орталықтарының қызметін жүктеу сияқты жағдайларды белгілейді.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Бүгінгі таңда инклюзивті білім беруді қолдау бағытында жалпы білім беретін мектептерде белгілі себептермен ақыл - ой дамуында ауытқуы бар немесе психикалық дамуы тежелген оқушылар білім алуда. Әр оқушының білім алуда өз ерекшеліктері бар. Мәселен әр оқушының эмоционалдық және психикалық таным процестерінің дамуы деңгейі әртүрлі. Қазіргі таңда әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, саналы тәрбие сапалы білім беру өмір талабы болып табылады. Бүгінде еліміздің барлық аймағында мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді қолдау негізінде жалпы білім беретін мектептерде түзете-дамыта оқыту сыныптары біртіндеп ашылып жатыр. Бұл сыныптың мақсаты: әр сыныптағы мүмкіндігі шектеулі оқушыларды бір сыныпқа топтастырып, әр оқушыға жекелеп сыныбы мен оқу бағдарламасына сай білім беру.

Инклюзив — сөзі латын тілінен аударғанда «өзімді қосқанда» ал, ағылшын тілінен аударғанда «араластырамын» деген мағынаны білдіреді. *Инклюзивті білім берудің мақсаты*: даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге білім беру. Яғни адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан тең құқылы жеке тұлға ретінде білім беру жүйесі болып табылады. Инклюзивті білім беру - мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы. Бұл арнаулы білім беу жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды. Нағыз инклюзивті білім берудің 2 жүйесін жалпы және арнаулы жүйелерді бір-біріне жақындастырады. Жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі оқушыларды бірлесіп (интеграциялы түрде) оқуын ұйымдастыру боп табылады. Қазақстан Республикасының 11.07.2002 жылғы «*Кемтар балаларға әлеуметтік-медициналық-педагогикалық-психологиялық түзеу арқылы қолдау туралы*» № 343 заңы бойынша ПМПК, ТДТ, ППТК, ППТК сыныптары үйден оқыту, үйден әлеуметтік көмек көрсету, көмекші бағдарлама, арнайы (ПДТ) бағдарлама бойынша 5 түрлі куәлік беру ережелерін және мүмкіндігі шектеулі балаларды қорғау, қамқорлау, диагнозын анықтау, емдеу, оңалту, тәрбиелеу, оқыту, қатарға қосу мәселелері бойынша жаңадан шыққан заң, қаулы, ереже тәртіптерінде қаралған. Инклюзивті білім беру – ерекше мұқтаждықтары бар балаларды жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Инклюзивті оқыту-даму мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты дамыған балалармен бірге әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы жеңілдетілген оқыту жүйесі. Инклюзивті оқыту біріктірілген (оқушы қалыпты балалар сыныбында –тобында оқиды және дефектолог мұғалімнің жүйелі көмегін алады), жартылай (жеке балалар күннің жарты бөлігі арнайы топтарда, ал екінші бөлігі) қарапайым топтарда өткізіледі. Уақытша арнайы топтардағы бала бірлескен серуендерді, мерекелерді, сайыстарды, жеке істерді, өткізу үшін біріктіріледі. Толық дамуында

ауытқулары бар балалар балабақшаның, сыныптың, мектептің қарапайым топтарына енгізіледі, мамандардың бақылауы бойынша түзету көмегін ата-аналар көрсетеді. Кемтар балалардың ата-аналары көмекші не арнайы мектептерге, арнайы интернаттарға немесе балабақшаға баласын бергісі келмесе жалпы балалар оқитын мектептерге ПМПК-ның ұсыныс бойынша жеңілдетілген бағдарлама бойынша оқытуға толық құқылы. Жалпы білім беретін мектептер, балалабақшалар ПМПК-ның қорытындысы бойынша көрсетілген баланың деңгейіне қарай жеңіл бағдарламамен білім беруге тәрбиешілермен мұғалімдер инклюзивті білім беруге дайын болғаны жөн. Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасын қамтамасыз ету, сонымен қатар оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастырудың идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткендей қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі шығып қалып жатады. Мұндай қалыптасқан жүйе баланың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды. Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Инклюзивті оқыту - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында мектеп және мектепке өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-барлық балалардың мұқтаждығын ескеретін ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті білім беру балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайын да өзгереді. Инклюзивті білім беруді ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіндік алады. Инклюзивті оқыту балаларды жалпы білім беру үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімделуге, жынысына, шығу тегіне, дініне қарамай балаларды айыратын кедергілерді жоюға ата-аналарын белсенділікке шақыруға балалардың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді саясат.

Инклюзивті білім беруді дамытудың мақсаты – барлық категориядағы тұлғалардың сапалы білім алуға тең құқығын жүзеге асыру.

Инклюзивті білім беруді дамытудың негізгі міндеттері:

- ✓ инклюзивті білім беруді дамытудың нормативтік-құқықтық және ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері мен тетіктерін жетілдіру;
- ✓ инклюзивті білім беруді дамытудың әдіснамалық, оқу-әдістемелік негіздерін жетілдіру (оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларын,

оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендерді бейімдеу және модификациялау, оқу жетістіктерін бағалаудың критериалдық жүйесін ендіру);

- ✓ білім алушылар өздерін мектеп қоғамының белсенді мүшесі есебінде сезінетіндей, өзін-өзі жоғары бағалайтындай, оқуға ынтасы артатындай және әлеуметтенетіндей дербестендірілген түзету-педагогикалық және әлеуметтікпсихологиялық қолдау көрсету, қолайлы білім беру ортасын жасау;
- ✓ «кедергісіз қолжетімді орта» құру және білім алушыларды компенсаторлық құралдарымен қамтамасыз ету;
- ✓ инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын ұйымдарды кадрлық қамтамасыз етуді жақсарту;
- ✓ ерекше оқытуды қажет ететін тұлғалардың техникалық және кәсіптік, жоғары білім деңгейлерінде білім алуын жалғастыруына және болашақта кәсіпті игеруіне жағдай туғызу;
- ✓ инклюзивті білім беру саласында қолданбалы ғылыми зерттеулер жүргізу.

Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді ұйымдастыру мақсатында, типтік арнайы білім бағдарламасы жасалды. Онда балалардың мұқтаждықтары ескеріліп, білім алуларын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдістері қарастырылған. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады. Өйткені, олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып-білуге, қабылдауға үйренеді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға медико-педагогикалық және әлеуметтік көмек жүйесін тиімді дамыту интегралды білім берудің принциптері мен идеясын жүзеге асыру болып табылады. Оның құралдары балаларды бөлектеу және өздерінің олқылығы туралы тұрақты көрініс табу емес, мүмкіндігі шектеулі балаларды дені сау балалар ортасына қосу, біріктіріп оқыту, бос уақытын бірге өткізуді ұйымдастыру және оларға өзара көмек көрсету арқылы шешілетін, әлеуметтік өмір траекториясының құрылымын жасау болып табылады.

Сонымен қатар сауықтыру орталықтарында, түзету мектептерінде және бала-бақшаларда күрделі құрамалары және басқа да дамуындағы ауытқушылықтары бар, ерік-сезімдік өрісінде бұзылысы анық көрінетін балалар үшін эксперименттік топтар және сыныптар ашылған.

Қазақстан Республикасындағы арнайы білім беру ұйымдарының жетіспеушілігі арнайы мектептердің тұрғылықты жерлерден алшақтағы дамуында ауытқуы бар балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқытуға

мәжбүр етеді. Бірақ бұл жерде ата-аналарының білім беру ұйымын еркін таңдау құқығы мен баланың отбасында болу құқығы туралы ерекше айту қажет.

Қазіргі уақытта Республиканың жалпы білім беру мектептерінде 70 мыңнан астам мүмкіндігі шектеулі балалар оқытылады, бұл арнайы білім беру мекемелерінде оқытылатын оқушылар санынан үш есе асады. Бұл естуінде, көруінде, зият, сөйлеу ауытқулықтары бар, психологиялық дамуы тежелген балалар. Республикамызда балалар білім алу үшін жағдай жасаудың басым бағытына қатысты келесідей бағыттар бар.

Бірінші бағыт – балалардың дамуындағы кемшіліктерді тауып, жастық кезеңнен бастап түзету-педагогикалық жұмыстарын ұйымдастыру болып табылады. Мектепке дейінгі уақтылы көрсетілген көмек жалпы білім алу ортасында оқуға баланың негізгі кемшіліктерін түзетуді қамтамасыз етеді. Республикадағы арнайы білім беру жүйесінің бастапқы буыны баланың оқу, әлеуметтік және медициналық қызметтерін алуға құқығын орнататын, психологиялық, медициналық және педагогикалық консультация болып табылады. Бүгінгі таңда елімізде 56 облыстық, қалалық және аудандық, соның ішінде бір республикалық ПМПК жұмыс істейді.

Екінші бағыт – барлық деңгейдегі балаларға олардың психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып, білім алу құқығын жүзеге асыру үшін вариациялық жағдайлар құру болып табылады.

Қазақстандағы инклюзивті білім беруді дамытудың маңызды кезеңі қазіргі кезеңдегі инклюзивті білім беруге жататын адамдардың санатын кеңейтілуі, оларды сапалы білім беру қызметтерімен қамтамасыз ету қажеттілігі болып табылады. Өртүрлі санаттағы балаларды инклюзивті білім процесіне енгізу нормативті-құқықтық базаны жетілдіреді, білім беру мекемелерінде осы жұмыстарды жүйелеу талап етіледі және осы санаттағы балалардың білім беру қажеттіліктерін зерделейді. Жалпы білім беретін ұйымдарға қосылған ерекше білім беруге қажеттіліктері бар балалар жалпы білім беретін оқу бағдарламалары бойынша, сондай-ақ арнайы білім беру бағдарламалары бойынша ҚР МЖМБС және ПМПК (психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация) ұсынымдарына сәйкес білім алады. Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар білім алушылардың оқу бағдарламасын меңгерудің ерекшеліктеріне байланысты мұғалім олар үшін бағдарламаларды ҚР МЖМБС аясында бейімдей алады. Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды жалпы білім беруге қосу нысандары Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 17 мамырдағы №499 қаулысымен бекітілген «Жалпы білім беру ұйымдары (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) қызметінің үлгілік қағидаларында» баяндалған.

Арнайы және инклюзивті білім беру барлық оқушылардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған психологиялық-медициналық педагогикалық кеңес беру ұсынымдарын ескере отырып әзірленген арнайы және жалпы білім беретін оқу бағдарламалар арқылы жүзеге асырылады. Бастауыш мектепте ерекше білім беруге қажеттіліктері бар балалар

психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның орытындысына сәйкес ҚР БҒМ 2015 жылғы 18 маусымдағы № 393 бұйрығымен бекітілген арнайы оқу бағдарламалары бойынша оқиды.

ЕРЕКШЕ ОҚЫТУДЫ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ

Қазіргі уақытта ерекше оқытуды қажет ететін балалар білім алу үшін мекемелерді таңдауға құқылы, сол себепті бұл жерде оқудың әр кезеңінде білім, икемділік, дағдыларды меңгеру талаптары мен әлеуметтік бейімделу жағдайларын ескеру қажет. Ерекше оқытуды қажет ететін балаларға білім беру мазмұны олардың даму ерекшеліктерімен анықталуы тиіс, ең негізгі қажеттілігі қалыпты тұлғалармен бірдей білім алуға жағдайларын қамтамасыз ету.

Ерекше оқытуды қажет ететін баланың белсенді әлеуметтенуі үшін кемістіктерді түзету, нақты екіншілік реттегі кемістіктің алдын алу және білім беру арқылы кемістіктің орнын толықтыру қажет. Бұл жағдай психикалық немесе дене кемістікке байланысты бала бойында туындаған білім алуға ерекше қажеттіліктерін толық қанағаттандыру арқылы жүреді.

Мысалы, естімейтін баланың дамуындағы жағымсыз салдарын алдын алу үшін бір-қатар жаңа білім алу үшін жағдайларды қамтамасыз ету керек, олар:

- қалған есту қабілетін дамыту және қалдық естуін пайдалануға үйрету;
- сөйлеуші адамның сөзін ерін кимылы арқылы сөйлеу тілін қабылдауға үйрету;
- түзетушілік педагогикалық қолдау көрсету арқылы бұрын қалыптасқан сөздік қорын жоғалтпауын қадағалау;
- дыбыссыз кеңістікте бағдар алып жүруге үйрету.

Баланың есту, көру, қозғалыс, т.б даму мүмкіндіктерінің шектеулігі сапалы сипатта екенін ескерген дұрыс. Бұл жерде тұлғалық қалыптасу толығымен өзгереді және даму үшін, білім алу үшін ерекше жағдайларды қажет етеді. Ең біріншіден білім беру бағдарламасын меңгеруімен тоқтамай, жеке өмір сүру дағдыларын қалыптастыру қажет. Өмір сүру біліктері қоршаған ортада кеңістікті немесе уақытты бағдарлау болсын, түрлі қарым- қатынас жасау, әлеуметтік бейімделу, өз мінез-құлқысын саналы түрде тәртіпке келтіру және болашақ өмірге деген позитивті көз қарасын қалыптастырады.

Арнайы оқыту мен тәрбиелеу бір бірмен тығыз байланыста болғандықтан арнайы білім беру жағдайларын қамтамасыз етуді қажет етеді. Арнайы білім беру жағдайлары:

- арнайы білім беру бағдарламаларымен қамтамасыз ету, соның ішінде жалпы білім беру оқу бағдарламалары және түзету-дамыту бағдарламалары. Арнайы білім беру оқу бағдарламалары жалпы білім беретін оқу бағдарламалары негізінде әзірленеді және мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытуға және дамытуға бағытталған, білім алушылар мен тәрбиеленушілердің психологиялық-медициналық-педагогтік-консультациялар ұсыныстарын ескере

отырып айқындалатын психикалық және дене кемістіктерін, сонымен қатар танымдық мүмкіндіктерін ескереді. Ұзақ уақыт бойы емделуді қажет ететін адамдар үшін, сондай-ақ даму мүмкіндіктері шектеулі балалар мен жасөсірімдер үшін жалпы білім беретін арнайы түзету оқу бағдарламалары әзірленеді және енгізіледі;

– әр баланың дамуындағы ерекшеліктерін ескеру, арнайы түзету құралдар мен (техникалық) тәсілдерді пайдалану арқылы түзетушілік-педагогикалық процесті өзгеше ұйымдастыру;

– толыққанды өмір сүру үшін барабар жағдайларды қамтамасыз ету;

– түзетушілік - педагогикалық процесті арнайы педагогтардың өткізуін талап ету, яғни тифлопедагог, сурдопедагог, олигофренопедагог, логопед және арнайы психологтардың психологиялық қолдау көрсетуі; психологиялық, медициналық, әлеуметтік қызмет көрсетуді ұйымдастыру.

Балалар кемістіктің деңгейі мен таным мүмкіндіктеріне сәйкес және білім алу үшін арнайы жағдайлардың сапасына тәуелді, білімнің түрлі деңгейлерін меңгере алады. Біздің елімізде білім беру жүйесі білім беретін оқу бағдарламаларының үздіксіздігі және сабақтастығы принципі негізінде келесі білім беру деңгейлерін қамтиды:

✓ мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту;

✓ бастауыш білім беру;

✓ негізгі орта білім беру;

✓ орта білім беру (жалпы орта білім беру, техникалық және кәсіптік білім беру);

✓ орта білімнен кейінгі білім беру;

✓ жоғары білім беру;

✓ жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру.

Ал мүмкіндіктері шектеулі тұлғалар уақытымен түзеу арқылы қолдау көрсетілген жағдайда білім берудің өз дамуына сәйкес деңгейлерін меңгере алады. Кейбір естімейтін, нашар естийтін, көрмейтін, нашар көретін және тірек-қимыл қозғалысында, эмоция-ерік дамуына, сөйлеу тілінде ауытқуы бар тұлғалар жалпы орта білім беру деңгейін меңгеруге қабілетті және жоғары оқу орнында оқи алады.

Арнайы білім беру мазмұнын жетілдірудің негізгі жолы қазіргі психологиялық және педагогикалық, теориялық және тәжірибелік зерттеулерді тиімді пайдалану. Олар оқушылардың дене және психикалық дамуының зор мүмкіндіктерін, оларды түзетіп, дамытуды жүзеге асырудың жолдарын көрсетеді.

Арнайы мектептегі білімнің мазмұнына келесі талаптар қойылады:

– оқытудың түзету-дамыту бағыты;

– оқытудың нәтижелігі, яғни мазмұны білім жүйесін қалыптастыруы тиіс,

– оқытудың қол жетерлігі, оқушылардың жас және танымдық ерекшеліктерін ескеру;

- оқытудың ғылымилығы;
- оқу материалының білім беретін оқу бағдарламаларында шоғырланып орналасуы;
- білім мазмұны өмір, тәжірибесімен тығыз байланыста болуы;
- оқытудың тиімділігін арттыру үшін пәнаралық байланысты камтамасыз ету;
- білім беру оқу бағдарламаларын қазіргі талаптарға сәйкес әзірлеу, көптүрлі нұсқаларын ұсыну (мысалы: зиятында ауытқушылықтары бар балалар үшін шамалы ауытқуы бар балаларға бөлек, жеңіл ауытқуы бар балаларға бөлек).

Жоғарыда аталған талаптар нақты белгіленген құжаттарда бекітіледі олар: білім беру стандарты, оқу жоспары, білім беру оқу бағдарламалары мен оқулықтар.

Оқушылардың дене және психикалық ерекшеліктері мен дамуындағы кемістіктерді ескере отыратын бекітілген білім беру ережелері бар. Ол денсаулығында кемістігі бар балаларға жалпы білім берудің мемлекеттік стандарты немесе арнайы білім беру стандарты деп аталады. Стандартта білімділіктің мемлекеттік деңгейінің негізгі көрсеткіштер жүйесі бекітілген. Ол көрсеткіштер келесідей, қоғамның аталмыш тұлғаларға қажетті білім деңгейі туралы көз қарасы және екіншіден жеке тұлғаның шынайы сол білім деңгейін меңгеру мүмкіндіктерін ескереді.

Арнайы білім беру стандарты білім алуда ерекше қажеттіліктері бар тұлғалардың барлық топтарына ортақ жалпы білім беру деңгейіне, түзету-дамыту жұмысына, сауықтыру және кәсіби еңбекке даярлауға деген талаптарын белгілейді. Стандарт талаптарын әзірлеуде мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың барлығына тән даму кемістіктер есепке алынады. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың барлығына ортақ кемістіктер:

- қабылдаудың баяу және шектеулі сипаты;
- тірек-қимыл-қозғалысындағы кемістіктер;
- сөйлеу тіліндегі ауытқушылықтар;
- ойлау процесіндегі кемістіктер;
- таным әрекетінің жетілмеуі;
- қоршаған орта мен тұлғаралық қарым-қатынастар туралы түсініктердің толық жетілмеуі;

– жеке дара тұлғалық дамуындағы кемістіктер (сенімсіздік, қоршаған адамдарға себепсіз тәуелдену, өзімшіл болу, өз әрекетіне барабар баға бере алмауы, тәртіп сақтай алмауы т.б.).

Аталмыш кемістіктерді жою, түзету үшін білім мазмұнына өзгерістер енгізіледі. Сонымен бірге оқу пәндердің құрамы да өзгертілуі мүмкін, мысалы, оқушылардың қоршаған орта туралы білімдерін толықтыру үшін арнайы пропедевтикалық оқу кезеңі енгізіледі. Ал зиятында ауытқушылықтары бар балалар үшін білім беру мазмұны жалпы жеңілдетіледі.

Ең негізгі ерекшелік арнайы білім мазмұнына өзгеше оқу пәндердің енгізілуі. Бұл жағдай арнайы мектептің жалпы мектептен айырмашылығын нақты көрсетеді. Көрмейтін оқушылар оқитын мектепте кеңістікті бағдарлау сабақтары, естімейтін оқушылар үшін қалдық естуін дамыту мен ауызша сөйлеуін қалыптастыру және заттық-тәжірибелік оқыту сияқты сабақтарды арнайы педагогтар өткізеді.

Арнайы білім беру мазмұны математика, ана тілі, табиғаттану, әдебиет және өнерден оқушыларға ғылыми білімдерін қамтиды. Бұл білімдер берік игерілуі керек.

Оқу жоспары білім беру органдары, мектеп әкімшілігі мен мұғалімдердің міндетті түрде орындайтын, білім беру министрлігі оқыту деңгейіне сәйкес оқу пәндерінің тізімін, көлемін, оларды оқу ретін және бақылау жолын бекітетін мемлекеттік құжат.

Оқу жоспары жалпы орта білім беру құрылымына сәйкес келеді және әр сыныпта оқыллатын пәндердің санын анықтайды. Оқу жоспарында пәндер оқу жылдарына байланысты орналасады.

Пәндерді оқу реті оқушылардың танымдық мүмкіндігін, үйлесімділікті сақтауды, оқу пәндерінің өзара байланысын есепке алып, оқу пәндерінің мазмұнын жүйелі меңгеруді қамтамасыз етеді.

Оқу жоспары әрбір оқу пәнін оқудың жалпы сағат санын, аптада оқу пәнін оқуға бөлінген уақытты, сонымен қатар әр апталық оқу сағатының мөлшерін анықтайды. Арнайы педагогикада оқу пәні ғылым негізі ретінде анықталады, оның мәні оқу пәнінің мазмұны келешекте қазіргі ғылыми меңгеруге мүмкіндік беретіндігінде оқу пәндерін бөлудің негізі - оларды адамзат тәжірибесінің белгілі жақтары болып табылуы.

Оқу пәні адамзат тәжірибесінің бөлігін бейнелейді және соған сәйкес білім, икемділік, дағдыларды қалыптастарады. Оқу пәндерінің жиынтығы мектептегі оқу барысында оқушының адамзат тәжірибесінен игерілуге тиістінің бәрін анықтайды, болашақта тәуелсіз өмір сүруіне ықпал етеді.

Оқу пәндерінің жиыны, білім беретін оқу бағдарламасында көрсетілген мазмұны оқушыға берілетін білім деңгейін анықтайды. Оқытудың білім беру қызметін жүзеге асыру оқу пәндері мен бағдарламалар мазмұнының шартын білдіреді.

Оқу бағдарламасы - әрбір оқу пәні бойынша меңгеруге тиісті білімнің шеберлік пен дағдылардың, мазмұны мен көлемін айқындататын құжат. Қазіргі уақытта отандық арнайы білім беруде оқу бағдарламаларын әзірлеу өзекті мәселенің бірі. Арнайы мектептердегі оқу бағдарламалары сынақтан өтуде, ерекше қиындық білім мазмұның қазақ тіліне аудару, дайындау.

Балалардың жекеленген санаттары үшін ПМПК ұсынымдары ескеріле отырып айқындалатын, білім алушылар мен тәрбиеленушілердің даму және әлеуметтік мүмкіндіктерінің ерекшеліктерін ескеретін арнайы білім беретін оқу бағдарламалары әзірленеді. Арнайы оқытуда оқулық қажетті түйін болып табылады. Оқулықтың оқыту, дамыту және тәрбиелік мәні зор. Оқушылардың

жас мүмкіндіктеріне қарай, бағдарлама негізінде ол оқу материалының мазмұнын анықтайды. Оқу материалының жүйесі қалай оқыту керек деген мәселеге елеулі ықпал жасайды. Арнайы мектептегі оқулықтарға өзгеше талаптар қойылады. Олар: қоғамдық бағыттылығы, материалдың ғылымилылығы, оны құру жүйесі мен мазмұнының психологиялық және педагогикалық негізделуі, хабарланатын білімдердің оқушылар кемістігінің салдарын ескеруі және жасының психологиялық ерекшеліктері мен қабілеттерінің дамуына сәйкес келуі.

Бір оқу пәнінің өзі түрлі формада, әртүрлі логикалық құрылымда, айрықша ой-пікір, дәлелдеме, мысал мен жаттығулар негізінде баяндалуы мүмкін. Бастауыш сынып үшін әліппе мен математика оқулығын жасаудың ғылыми негізделген бірнеше жолы бар. Кіші мектеп жасындағы оқушы ойынның қарама-қайшылығы, әсіресе, нақтыдан абстрактілікке көшуге, оқу пәндерін оқудың түрлі жолдарын негіздеуге мүмкіндік береді. Ресми оқулық тек білім беру органдары бекіткен оқулық болып табылады.

Мұғалімнің оқулықтарымен жұмыс істеуі үшін оқыту мен оқудың тиімді құралы және тәсілдерін іздеуге көмектесетінін, басшылыққа алатын оқу-әдістемелік кешендер әзірленеді.

Бұл жерде басты мәселе - ғылыми білімді, оқу біліктілігін, кітаппен жұмыс дағдыларын жүйелі меңгеруді кемтар балаға арнайы үйрету. Оның мазмұны: оқылған тақырыпты ұстау; ережелерді табу және жаттай білу, жаттығуларды орындауда ережелерді білу; көркемдеулердің не үшін керек екендігін және оларды жұмыста пайдалана білу; оқулықтармен жұмыс істеуде жинақы болу және зейін қоя білу, алаңдамау, кітапті пайдалануда мұқият болу, ұсақ, жалпы моторикасын дамыту т.с.с.

Арнайы білім беруде әрқайсысы өз функциясын орындайтын: оқулықтар, оқу бағдарламалары, оқу жоспары, оқу құралдары, әдістемелік нұсқаулар, жұмыс дәптерлері, бақылау күнделіктері, оқу жабдықтары, көрнекі құралдар, техникалық оқыту құралдары, оқу кинофильмдері, компьютерлік технологиялар - бәрі оқу әдістемелік кешенді құрайды. Мұндай кешен мұғалім еңбегін ұйымдастырады және тәртіптендіреді, іс-әрекетін тиімді жоспарлауға және оның нәтижесін алдын ала көруге мүмкіндік беріп, жаңа ізденістің, жасампаздылығының негізін қалайды.

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ

Бағалау – оқу үдерісі мен оның нәтижесі туралы ауқымды түсініктен тұратын педагогикалық үдерістің маңызды элементі. Ол - білім алушылардың оқу бағдарламасы бойынша алған білім, білік сапасын немесе олардың шығармашылық бағыт-тағы тұлғалық даму деңгейін анықтауға, арттыруға және түзетуге көмектесетін тәсіл.

Бағалау оқушылардың оқу жетістіктерін әр түрлі сапалық және сандық бағалау түрлері, құралдары, әдістері мен формаларынан тұратын жүйе ретінде іске асырылады. Ол тек оқудың соңғы оқу нәтижесін қорытындылауда ғана емес, сонымен бірге оқу және оқыту үдерісімен толықтай және үздіксіз бірге жүріп отырады. Бағалау үдерісі оқу үдерісін жақсартуға ықпал ететіндіктен бір-бірімен тығыз байланысты және оқыту әдістемесін өзгертіп жаңартуға, оқу және оқыту тәжірибесін жетілдіруге көмектеседі. Оқушылардың оқудың негізгі тұжырымдарын, логикасын және үдерісті дұрыс түсінуі басты назарға алынады. Тұжырымдап айтқанда, бағалау – оқу үдерісінің ажырамас бөлігі. Сондықтан бағалау оқу бағдарламасы, мақсаты, оқу мазмұны және әдістемелерімен тығыз байланысты болуы керек.

Критериалды бағалау дегеніміз не?

Критериалды бағалау – бастауыш білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, білім алушылардың оқу-танымдық біліктерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін, айқын анықталған, ұжыммен әзірленген, білім беру үдерісінің барлық қатысушыларына (білім алушыларға, мектеп әкімшілігіне, педагогтарға, ата-ана мен басқа да заңды өкілдеріне) алдын ала белгілі критерийлермен білім алушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген бағалау үдерісі.

«Критериалды бағалау» терминін алғаш рет Роберт Юджин Глейзер (1963) қолданған және бұл термин оқушылардың оқу жетістіктерінің қол жеткізген және потенциалды деңгейлері арасындағы сәйкестікті анықтауға мүмкіндік беретін үдерісті сипаттайды.

Критерийлік бағалау жүйесі - қандай да бір оқу материалы қаншалықты мөлшерде меңгерілгендігін анықтайтын, іс жүзіндегі дағдылар қалыптасатын, оқу курсына бекітілген белгілі бір талаптардың ең аз көлемін меңгеру деңгейін салыстыру мүмкіндігі анықтайтын жүйе.

Оқу үшін бағалау және оқуды бағалау деп нені атаймыз?

Оқуды бағалау – оқудың өз нәтижесіне жеткенін анықтайтын бағалау түрі. Оқуды бағалау оқушының қазіргі уақытта не оқып білгенін жинақтау болып табылады. Негізінен, ол келешек оқытуға үлес қосуға бағытталмаған, оның үстіне көпшілік көп мән беретін тестілеу әдісі оқыту үдерісіне кері әсерін тигізуі мүмкін.

Оқу үшін бағалау керісінше үдеріс жүріп жатқанда орын алады. Бұл бағалау түрін біз оқушы қажеттілігін анықтау үшін, өзіміздің келесі әрекетімізді жоспарлау үшін, өз жұмыстарын жақсарту үшін оларға кері байланыс жасау үшін және оқушылардың жетістікке жету жолында өз жұмыстарын көріп бақылау үшін қолдана аламыз. Әрқайсысы оқушының білім алуына өзіндік ықпал жасап, келесі қадамда нені жасау қажеттігін анықтауға көмектеседі.

Бағалау тәсілдері критериалды бағалаудың түрлеріне, пән мазмұнына қарай ерекшеленуі мүмкін. Қалыптастырушы бағалау оқу үдерісінің ажырамас бір бөлігі болып табылады, тоқсан барысында мұғалім тарапынан жүйелі өткізіліп отырады. Қалыптастырушы бағалауда баға, балл қойылмайды, мұғалім мен білім алушы арасында үздіксіз кері байланыс қамтамасыз етіледі. Қалыптастырушы бағалау кезінде білім алушылардың қателесуге, оны түзетуге құқығы бар. Бұл білім алушылардың мүмкіндігін анықтауға, қиыншылығын табуға, оң нәтижеге қол жеткізуіне көмектесуге, дер кезінде оқу үдерісін түзетуге мүмкіндік береді. Қалыптастырушы бағалау бағалаудың әртүрлі формада (ауызша сауалнама, жазба жұмысы, тәжірибелік жұмыс, зертханалық жұмыс, жоба, тест және т. б.) жүзеге асырылады және жиынтық бағалау өткізгенге дейін мұғалім мен білім алушыға оқу процесін түзетуге, ықтимал болатын кемшіліктер мен жетіспеушіліктерді жоюға мүмкіндік береді. Тоқсан бойы жүргізіледі.

Қалыптастырушы бағалауда жұмысты ұйымдастырудың білім алушыға оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттарына жету үшін көмек беруге мүмкіндік беретін жеке, жұптық және топтық формалары пайдаланылады.

Қалыптастырушы бағалауда білім алушылар пәндер бойынша жалпы білім беретін оқу бағдарламаларына сәйкес оқыту мақсаттарына жетеді.

Кері байланыс – бұл оқу қызметі, студенттердің жетістіктеріне және оқытылуына бірталай әсер ететін, сонымен қатар бағалаудың маңызды бөлігі болып табылады. Айтарлықтай, кері байланыс оқушылардың бағалауына үлкен әсер етеді және қуаныш сезімін қозғайды.

Әдеттегідей, тиімді кері байланыс:

- Оқушыларға керекті мәліметтерді пайдалану қабілеттілігін жақсарту, болашақта дәл осындай жұмыста немесе жағдайда өзін-өзі бағалауды өткізе алуға мүмкіндік береді;
- Оқушылардың өзінің жасалған жұмысын жақсарту және де басқаша тәсілмен жұмыс жасау;
- Жұмыста кеткен қателерді түзету;

Кері байланыс қалыптастырғанда, мұғалімнен оқушының жұмысына мақтанышты, яғни сапалы түсініктемелердің жазылуы маңызды. Көбінесе, оқытудың сапасы кері байланыстың сапасымен тепе-тең болып келеді, себебі мұғалімдер оқыту процесін қаншалықты сапалы жүргізсе, соншалықты кері байланыс та болады. Кері байланыс оқыту процесін жақсартуға және қателердің қайталануын болдырмауға көмектеседі. Оқушылардың көбісі кері

байланысты қажет етеді және де мұғалімдер олардың ой-пікірімен келіспеушіліктің пайда болуы дұрыс болып табылады, себебі ол оқушының оқытуды жалғастыруға деген қабілеттілігін көрсетеді.

Қалыптастырушы бағалау әр сабақта және күнде жүргізіліп тұрады. Бұл білім алушылар өздерінің оқудың қандай сатысында тұрғанын, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керек екендігін анықтау үшін қолданатын мәліметтерді әзірлеу және түсіндіру үдерісі болып табылады. Бұл ретте мұғалімдер жалғыз бағалаушы тұлға болмайтындығына назар аударылады. Мұнда оқушылар сыныптастарын және өздерін бағалауға тартуы мүмкін және белсенді түрде бағалауға қатысуы керек.

Қалыптастырушы бағалау мұғалім мен білім алушылардың арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін, оқу жетістігінің дамуына, өсуіне тікелей әсер ететін үдеріс болып табылады.

Кері байланыстың құралдары:

Жазбаша пікірлер

Жазбаша пікірлер бірегей кері байланыс болып табылады, ол тексеріс аясында оқушыға нақты ұсыныс ретінде беріледі.

Жазбаша пікірлердің жазылуына ұсыныс:

- Пікірлер бағалау критерийлеріне тиісті жазылуы қажет.
- Пікір жазғанда ең бастысы жұмыстың мықты, яғни жақсы жағынан бастау қажет, ол жұмыстың тек жақсы жақтарын анықтаудан ғана емес, неге және қаншалықты жақсы екендігіне анықтама береді.
- Пікір жазғанда оқушының атын қолдансақ, онда ол алда тұрған жұмысқа қуатты әсерін тигізеді;
- Жазылу кезінде қандай сала жақсартуды қажет ететінін анықтау және жұмысты жақсартатын анықтамалар мен мысалдар беру.
- Көп пікірлер жазылмауы тиіс;
- Мүмкіншілігінше «сіздің ойыңыз бұл мәселеге басқа жақтан көрсетті» немесе «Сіз дәлел қолданудан ғажайып жетістіктер көрсеттіңіз» деген мадақтайтын сөлемдер қолдануға болады.

Осылайша, жазбаша пікірлер оқушыны жасалған жұмысқа ақпаратпен және алдағы жетілдіру жолын көрсетумен қамтамасыз етуі қажет.

Пікірлердің жазбаша түрі көп уақытты қажет етеді, сондықтан да оның басқа түрлерін қолдануға болады.

Ауызша кері байланыс

Тапсырма немесе критерий үшін ауызша пікір жалпы болып табылады. Көбінесе мұғалім қысқа пікірлер береді, жұмысқа тек баға беріліп, алдағы жұмыстың орындалуына ешқандай ұсыныстар берілмейді. Тиімді кері байланыс қамтамасыз ету үшін толықтай пікірлер қолдану қажет.

Нұсқа ретінде ауызша кері байланысты қолдануға болады. Ол үшін үш минутқа дейінгі аудио хабарлама мен құжаттарды электронды түрде жіберуге

болады. Бұл жағдайда, аудио хабарлама пікір ретінде қабылданады, бұл ауызша хабарламадан неғұрлым жақсы болып есептеледі, себебі бетпе-бет байланысты қажет етеді, аудио хабарлама болса, оқушы аудио хабарламаны тыңдай отырып, құжаттарды қарай алады. Мысалға, VoiceMemo қолданбалы бағдарламасын пайдалануға болады.

Жеке кездесу

Оқушының көбісі мұғалімнің ол жайлы не ойлатынына үлкен мағына береді, ол туралы бастан кешіреді. Одан басқа олар кері байланыстағы ескертулерді өзінің жеке тұлғасына бағытталған ескертулермен шатастырады. Бұл мәселені шешу үшін оқушыны жеке кездесуге шақырып, сенімді қарым-қатынасқа түсіп, оның жұмысына жазылған пікірлерді көрсету және қызықты мәселені шешу. Оқытушының жеке кездесудегі басты міндеті болып оқушының білім сапасын жақсарту және ұсыныс беру. Жеке кездесулер оқушымен диалог құрастыруға көмектеседі, яғни оқудағы прогресстің жоғарлауына әкеледі.

Нәтижелі кері байланыстың ережелері:

1. Пікірлерге нақты критерийлерге сүйене қорытынды шығару.
2. Пікірлердің ішінде жұмыстың нақты аспектілерімен байланысты егжей-тегжейліліктер көрсетілуі қажет.
3. Пікір қалдыру алдағы мәселелерді шешудің жолын көрсетуге көмектеседі.
4. Өзінің жұмысын қайтадан қарауға мүмкіндік пайда болады.
5. Кері байланыс максималды нәтижелілікті қажет етеді, яғни өткізілу уақытын талап етуден кешіктірмеу.
6. Тек кері байланыс үшін берілген жаттығуларды қайта-қайта өткізу.
7. Оқушыларға өзінің жұмысын кезең бойынша көрсету.
8. Кері байланыс аясында оқушылар не жасайтынын жазып алу.

Қалыптастырушы бағалаудың техникасы

Жұмыс кезінде бастауыш сынып мұғалімі қалыптастырушы бағалау техникасын қалай қолдану керек екендігінің маңыздылығын түсінуі қажет. Бұл бағытта жасалған нақты, мақсатты жұмыс оқу процесінде сапалы нәтижеге әкеледі. Тәжірибе және оқу теориясында бүгінгі таңда оқушымен жұмыс жасауға бағытталған көптеген қалыптастырушы бағалау техникалары бар. Бізге ең қызықты болып көрінген Натали Регъенің (2012) техникасын мысал ретінде көрсетейік.

Қалыптастырушы бағалау қандай жағдайда қолданылады?

Қалыптастырушы бағалау әрбір сабақта және оқытудың барлық кезеңдерінде қолданылады. Олар оқыту процессімен тығыз байланысты және де оқушы нәтижесінде не білетінін және не білу керек екендігін анықтауға бағытталған. Бұл техниканы оқыту процесінде қолдана отырып, алынған ақпараттар оқыту процесіне өзгерістер енгізуге және оқушының нәтижелілігін жақсартуға көмектеседі. Мұғалім оқыту процесіне лайықты техниканы қолданғанда нұсқауларды өзгертуге және бейімдеуге құқысы бар.

Қалыптастырушы бағалаудың техникасы не үшін қолданылады?

Қалыптастырушы бағалаудың техникасы әр оқушының нәтижесін қадағалауға және алдағы оқыту процесіне өзгертулер енгізуге көмектеседі. Техникалардың арқасында мұғалім оқушылардың оқу процесінде олардың деңгейін анықтауға, оқыту процесінің нәтижелілігін қадағала отырып, қандай өзгертулерді қажет ететінін көрсетеді. Оқушылар оқытудың мақсатына сәйкес үлгеріп және дамып жатса, онда мұғалім ағымдағы оқыту тәжірибесін жалғастырады. Егер де оқушылар болжамдағандай оқыту мақсатына жетілмесе, онда ойдағыдай нәтижеге келу үшін мұғалімнің оқыту жоспарын өзгертуге тура келеді.

Қандай техниканы қолдану керек екендігін қалай анықтауға болады?

Қалыптастырушы бағалаудың қандай техникасын қолдану керек екендігі бірнеше факторлардың қатарынан тұрады. Мұғалім оқушының қандай оқыту аспектісін өлшегісі келетінін анықтау қажет. Қалыптастырушы бағалаудың техникасы жеке, екі немесе одан да көп адамдарға немесе жалпы сыныпқа қолданыла алады. Мұғалім қалыптастырушы бағалаудың әр түрлі техникаларын қолдануы қажет, себебі ол әрбір оқушы туралы нақты көрініс пайда болады, сонымен қатар оның оқыту материалын қаншалықты меңгергенін және бұл ақпараттарға қарай отырып, қазіргі оқытуына өзгерістер енгізуінің қажеттілігін көрсетеді.

Мұғалімдер бағалаудың ақпараттарды қалай қолданыла алады?

Қалыптастырушы бағалаудың техникасы жұмыстың нәтижелілігін бағалауға көмектеседі. Егер де оқушыларда оқушыларда ілгерілеу көрінбесе, онда мұғалім бұл ақпаратты басқа тәсілмен жеткізуді ойластыруы қажет, одан басқа қалыптастырушы бағалау техникасын бейімдеу және оқушылардың деңгейіне сәйкес бағалау критерийлерін дайындау.

Оқушылар бағалаудың ақпараттарын қалай қолданыла алады?

Оқушылар оқыту мақсаттарына жету үшін не істеу керек екендігін анықтауға көмектесетін ақпараттарды пайдаланыла алады, яғни ағымдағы оқуды бағалау және оқуда жаңа мақсаттарды қою үшін қалыптастырушы бағалау техникасын қолдану кезіндегі алынған ақпараттарды пайдалану.

Қалыптастырушы бағалау нәтижелерінің деректерін жинау және тіркеу.

Қалыптастырушы бағалаудың нәтижелері тіркелуі қажет. Мұғалімге оқушылардың оқыту мақсатына жылжыту деректерін тіркеуге арнайы жеке блокнот немесе журналдың болуы ұсынылады. Журналда жазылған жазбалар шартты белгілер ретінде болуы мүмкін, олар оқушының нақты жетістіктерін көрсетеді. Шартты белгілер оқушының тегі жазылған қарама-қарсы торда сабақтың күніне сәйкес қойылады. Журналда оқушы туралы ұзақ мерзім бойы жинастырылған ақпараттар болуы мүмкін, яғни бұл ақпараттарды пайдалана отырып әрбір оқушының, жалпы сыныптың картасы және жұмыс жоспары жасалады.

Талдау

Қалыптастырушы бағалаудың нәтижелерін талдау ең маңызды кезеңі болып табылады, себебі мұғалімге оқушының, жалпы сыныптың жылжытылуын

толықтай қадағалауға және оқушының немесе өзінің қызметін дұрыс қалыпқа өзгертулерді енгізуге мүмкіндік береді.

Талдаудың нәтижесінде әрбір оқушы өзінің алдағы оқытудағы жауаптылығын сезінеді. Талдау үстінде мұғалім келесі ақпараттарды алады:

- Орындау кезінде қиыншылық туғызған тақырып бойынша сұрақтар мен тапсырмаларды өзгертудің және жетілдірудің қажеттілігі;
- Жеке оқушыға немесе бөлек топқа тақырыпты зерделеуге көмектесудің мақсатқа сәйкестігі;
- Болашақта оқыту процесінің нәтижелілігін жоғарлату үшін оның мазмұнын өзгертудің қажеттілігін және оқыту процесінің күшті және әлсі жақтарын;

Талдау кезінде ең бастысы оқушының қандай кезеңде болып жатқаны туралы мәліметтердің түсуі, оның оқыту мақсатына жетудің қиыншылықтары мен жетістіктеріне назар аударылады.

Қалыптастырушы бағалау нәтижелерін талдаудың арқасында ғана оқушы қажетті оқыту деңгейіне жетеді.

Қорытындылар:

Қалыптастырушы бағалау техникасы мұғалімге оқушының, бөлек топтың және жалпы сыныптың оқытудағы мәселелерді шешуге көмектеседі.

Қалыптастырушы бағалау техникасын оқытудағы барлық кезеңдерінде өткізілуі қажет, оқушыларды бағалау кезінде оларды қандай нәтижеге әкелгісі келетінін нақты білуі қажет.

Журналда деректерді жинау және тіркеу қалыптастырушы бағалау техникасының қолданылуының нәтижелерін белгілеуге мүмкіндік береді.

Техника	Пайдалану тәртібі
Кулак- ладонь Fist to Five жұлдырығы	<p>Мұғалім оқу мәліметтері қаншалықты түсінікті екендігін білу үшін жұлдырлықты пайдалануды сұрайды. Жұлдырлық мынадай мағынаны білдіреді: «Мен ештеңе де түсінген жоқпын», ал бес саусақтың көрсетілуі : «Маған барлығы түсінікті» деген мағынада. Яғни оқушылар аңғару деңгейіне байланысты 1,2,3 немесе 4 саусақ көтере алады. Бұл мәліметтерге сүйене мұғалім келесі сабақты оқушыларға түсінікті болатындай етіп түзетеді. Жауаптардың шындығын дәлелдеу үшін мұғалім оқушыны тақтаға шақырады, айтылған мәліметтерді жұлдырлық көтерген оқушыларға, 1-4 дейінгі саусақтарды көрсеткен және басқа да оқушыларға түсіндіруді сұрайды.</p> <div data-bbox="571 1865 762 1984"></div>

<p>Проверка лобового стекла Алдыңғы әйнекті тексеру</p> 	<p>Бұл техниканы мұғалім бүгінгі сабақта оқушы материалды қаншалықты түсінгенін және оқушы оны бағалау үшін қолданады. Көліктің алдыңғы әйнек аналогиясын қолдана отырып, оқушылар келесі нұсқалардан олардың не білетінін нақты анықтайды: Таза- Мен түсіндім! Мен бұл мәліметтерді толықтай түсінемін. Бұлдыр - Мен бұл мәліметтің көбісін түсіндім, бірақ түсінбеген заттар да бар. Лас - Мен түсінбедім! Бұл техника оқу процесін жалғастырудан бұрын маңызды немесе шамалы мәселенің бар екендігін көрсетеді, яғни оқу процесіне елеулі немесе шамалы өзгертулерді еңгізуді талап етеді.</p>
<p>Аналогия Аналогия</p> 	<p>Мұғалім оқушыларды білетін, я таныс заттармен және жаңа ғана танысқан ақпаратпен аналогия табуды сұрайды. Мысалы, атом үшін аналогия табу. Нұсқа ретінде қоғам болуы мүмкін. Атом өзегі отбасыға ұқсас. Өзектің жанында ұшатын электрондар қоғам мүшесіне ұқсасты, біз олармен тұрақты немесе тұрақсыз өзара әрекет жасаймыз. Одан кейін оқушыларды таңдалған аналогияны түсіндіруді сұрау, яғни ол тақырыпты қаншалықты аңғарғанын көрсетеді.</p>
<p>Double Entry Journals Журнал с двойным входом Екі жақты кіру журналы</p>	<p>Мұғалім оқушыларға жасалып жатқан жұмыстың материалдарына өзінің ойын білдіруге және белсенді талқылауға мүмкіншілік береді.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Қақ ортасынан бетті екі бөлікке бөлу. Сол жақтағы бөлімде оқу процесінде болатын оқу материалдарынан кескіндер немесе қысқа сөйлемдер беріледі. Ал оң жақтағы бөлімде оқушылар сол жақтағы бағанда берілген сөйлемдерге өзінің пікірін жазады. 2. Оқушыларға оң жақтағы бағанда не жазу керек екендігін түсіндіру, мысалы, «сол бағандағы жазылған сөйлемдерге өздерінің ой-пікірлерінді, бұл сөйлемдерге қатысты өмірде болған жағдайларыңды жазыңдар немесе болжамдарыңды жазыңдар.» Бұл техника оқушыларға оқу материалын түсінуден басқа, оны есте сақтауға да көмектеседі.
<p>Граффити на стенах Қабырғадағы</p>	<p>Оқытушы бөлменің бір бұрышын төбеден еденге дейін қара түсті қағазбен жабады. Бұл қабырға граффити үшін арналған деп айтады. Бұл қабырғада түрлі түсті бормен</p>

<p>граффити</p> 	<p>тек өзінің дәптерінде тапсырманы дұрыс орындаған оқушылар ғана сурет сала алады. Бұл техниканың тиімді әсерінің бірі болып оқушылар өздерінің нәтижелерін визуализациялауға және жазу дағдысын нығайтуға көмектеседі.</p> <p>Қарсы қабырғада керісінше ақ түсті қағазбен төбедең еденге дейін жабады, бұл қабырғада оқушылар өзінің оқу материалынан шыққан қиыншылықтарын, деректерін немесе өз пікірлерін қалдыра алады. Осылайша, алынған ақпаратқа сүйене отырып оқытуды жоспарлауға болады.</p>
<p>Научите друга Бір-біріңді үйрет</p> 	<p>Бұл техника екі немесе одан да көп оқушылардан немесе бүкіл сыныптың қатысуымен таныстырылым түрінде қолданылады. Мұғалім екі оқушыны қосып бір-біріне оқу материалдарымен бөлісуді сұрайды. Оқушылар оқу материалын тек түсінуді ғана емес, оны басқа оқушымен өзара аламасуды қажет етеді. Техниканың үлгісіне қарамастан, бұл техника алынған білімді нығайтудан және бағалаудан нәтижелі амалдың бірі болып саналады, одан басқа оқушылардың айту және тыңдау дағдысын күшейтеді.</p>
<p>Внутри-Вне круга Шеңбер іші- шеңбер сырты</p> 	<p>Оқушылар бір-біріне қарама-қарсы шеңбер тәрізді пішінге ұқсас тұрады, бұл шеңбер ішкі және сыртқы болып құрастырылады. Мұғалім оқушыларға сұрақ қояды, бұл сұрақты ойлауға уақыт беріледі, жауап қарама-қарсы тұрған оқушыға қайтады. Келесі қадам, ол іштегі шеңберде тұрған оқушылар солға қарай қозғалады, ал мұғалім сұрақ қояды жалғастырады. Осылайша, барлық сұраққа жауап қайтпағанша оқушылар қозғалысты тоқтатпайды.</p>

БАҒАЛАУ ҚЫЗМЕТІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау маңызды рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың жүйелі ұйымдасқан, бір тұтас әрекеттерінің барысында әрбір баланың білім беру-тәрбие үдерісінде өз мүмкіндігі мен қажеттіліктеріне сәйкес табысты оқуы мен дамуы үшін қажетті әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық қолдау балаға көмек (немесе қолдау) көрсетудің ерекше түрі ретінде қарастырылады [18].

Мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асыратын білім беру ұйымының педагогтар ұжымы инклюзивті білім беруді ұйымдастыру және іске асыру мәселелері бойынша біліктілігін арттыру курстарында оқуға, арнайы педагогика мен психологияның негізін білуге, мүмкіншіліктері шектеулі балалардың психологиялық және дене даму ерекшеліктері туралы түсінуге, білуге, білім беру үдерісін ұйымдастырудың әдістемесі мен технологиясын білуге міндетті.

Психологиялық -педагогикалық әдебиеттерде бағалауды оқушының жеке тұлғалық сапасының және оның оқу қызметінің нәтижелерінің көрсеткіші ретінде түсіну кеңінен көрсетілген. Оқушының оқу қызметінің табыстылығының бағасы келесі түрлерде бола алады:

- аз түрлер (мимика, қол қимылы, дауыс ырғағы, үлгерімі бойынша қысқа ескертулер);
- оқушының жалпы сипаттамасы;
- бағалар;
- сөзбен бағалау (оқушымен жеке сөйлескенде, ата аналар жиналысында)
- жекелей түрде алғанда мектептің ішкі тәртібімен қарастырылған басқа формалар

Психологиялық және педагогикалық зерттеулерде бағалаудың әр түрлі жақтары мен қасиеттері көрсетілген: мазмұны, орны, қызметі, оқытушының бағалау барысындағы қызметінің құрылымы және тағы сол сияқты. Алайда, бағалаудағы келесі мәселелер шеттеп қалған: нақты көрсеткіштер бойынша бағалаудың бірыңғай жүйесін жасау, бағалаудағы субъективтілік, бағаны қоюда мұғалімнің және оқушының жеке көрсеткіштері, қарым - қатынас. Егер бұл мәселелерді және сұрақтарды шешпесе, онда жеке тұлғаны дамыту бағытындағы міндеттерді орындауға қол жеткізу өте қиын болары сөзсіз.

Оқушының жұмысындағы кемшіліктерді анықтау, олардың себебін және сипаттарын айқындау бақылаудың педагогикалық психологиялық негіздері болып табылады.

Мұндағы мақсат - осы кемшіліктердің алдын - алу. Мұғалімге осы білімдер оқушыда қалай (немесе қандай жолмен) және қаншалықты игерілгендігі туралы білу қажет. Тексеру - бұл оқушының білімін бекіту, нақтылау, ойлану және

жүйелеудің түрі. Мұғалімнің тарапынан тақырып бойынша қойылған сұраққа жауап беріп жатқан жолдастарын тыңдап, оқушылар оның алдында ғана өздері берген жауаптарын қайталайды. Тексеру неғұрлым жақсы ұйымдастырылса, білімнің бекітілуі де соғұрлым жақсы болады. Мұғалімнің осы орайда мақсаты - материалдың толық игерілуі. Ал ол үшін білімді арнайы әдіс бойынша тексеру керек. Тек сонда ғана білім білім толық және терең игерілгеніне көзіміз анық жетеді. Ал сыныптың барлық оқушыларының тақырып бойынша деңгейін анықтау өз алдына талдауды қажет ететін жеке сұрақ. Бұл мәселенің шешімі тест сұрақтарын бірнеше нұсқада жасаумен байланысты.

Бағалау жүйесін дамытудағы қазіргі бағыттар анықталған критерийлермен оқушының жеке жетістерін салыстырумен байланысты болып отыр. Ал критерийлер өз кезегінде құзыреттіліктермен және жаңаша білім беру парадигмасымен байланысты. Осы бағыттарды ескере отырып білім беру стандарттары жасалады. Мұндай білім беру стандарттары білім беру ұйымдарының педагогикалық тәжірибесіне бағалаудың критериалды жүйесін енгізу үшін белгілі бір талаптарды қояды.

Критериалды бағалау алдын - ала ұжыммен бірге құрастырылған, білім беру үрдісіне қатысушылардың барлығына белгілі және түсінікті критерийлер бойынша оқушының білім жетістіктерін салыстыру үрдісі ретінде түсіндіріледі. Бұл критерийлер білім берудің мақсатына және мазмұнына сәйкес болуы керек және оқушының оқу - танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етуі керек.

Критериалды бағалау оқу бағдарламаларының мазмұнына, бағалау іс - шараларының түрлеріне, оқушылардың жеке психологиялық - педагогикалық ерекшеліктеріне сәйкес жүзеге асырылады. Бұл дегеніміз оқушылардың білім жетістіктерін аралық және қорытынды бақылауды өзара байланысты тұтас жүйеде қолдану. Критериалды бағалау сонымен қатар бақылау үрдісін сезіну және осы бағалау технологиясын пайдаланудың тиімділігін педагогикалық болжауды жүргізу іске асырылатын болжау негізінде жүргізіледі.

Критериалды бағалау оқушылардың оқу - танымдық белсенділігін, олардың шығармашылық және зерттеу аясын, жүйелі рефлексияға оқушыны бейімдеу арқылы ғылыми ақпараттың ағынында өз бетінше жұмыс істеуін және бағыт - бағдарын қалыптастыру және дамыту үшін жағдайларды және мүмкіндіктерді жасау мақсатын анықтайды.

Бағалау қызметінде психологиялық және педагогикалық қолдау көрсетудің екі бағытын көрсетуге болады:

- ✓ өзекті – балада осыған дейін пайда болған қиындықтарды шешуге бағытталған;
- ✓ перспективалы – оқуда болуы мүмкін ауытқуларды ескеру және алдын алуға бағытталған.

Екі бағыт та педагогикалық үдеріске қолдау қызметінің барлық мамандарының бірлескен күш-жігерінің арқасында іске асырылуы мүмкін.

Олардың қызметінде өзара байланысты және оларды ескеру қажет міндетті үш компонент бар:

- ✓ бала дамуының диагностикасы (психикалық, тұлғалық, әлеуметтік);
- ✓ түзету-дамыту бағыттылығының жеке және топтық сабақтарының бағдарламаларын іске асыру;
- ✓ білім беру ортасын баланы оқыту мен дамыту және бағалау жүйесі арқылы оның даму деңгейін бағалауға қоятын талаптары көзқарасы тұрғысынан талдау [19].

Оқушылардың бұл санатын психологиялық-педагогикалық қолдаудың нысаны оқу жетістіктерін критериалды бағалау үдерісі болып табылады. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау түрлі мамандардың (пән мұғалімінің, психологтың, логопедтің, арнайы педагогтың, әлеуметтік педагогтың), мектеп дәрігерінің, басқа мұғалімдер мен ата-аналардың өзара тығыз әрекетін білдіреді.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалауды психологиялық-педагогикалық қолдау төмендегілерге бағытталуы тиіс:

- баланың денсаулығын және дене күшін қолдау: бала өмірінің денсаулық-сақтау түзімін ұйымдастыру, оларды жеке таңдалған қимылдық белсенділіктерге, денсаулықты нығайтатын сабақтарға қатыстыру;
- балалардың зерде дамуын қолдау: әрбір баланың танымдық ерекшелігін анықтау және дамыту, оқу әрекетінің табысты болуы үшін жағдай тудыру;
- баланы қарым-қатынас саласында қолдау: балаларға гуманистік өзара әрекеттенуіне жағдай тудыру, балалардың қолы бос кезіндегі әрекеттерде жеке қабілеттерін байқатуларын қолдау, тәртіп түрін саналы түрде таңдауына көмектесу;
- баланың жанұясын қолдау: жанұялық қатынасты зерттеу, олардың үйлесімді болуына көмек көрсету.

Психологиялық-педагогикалық қолдау ерекше шығармашылық ахуал құруды және балаларға таңдау жағдайын ұсынуды білдіреді. Мұндай жағдайлар оқушылардан білімді, икемділікті ғана емес, сондай-ақ, рефлексия тәжірибесін, шешімді өздігінен қабылдауды, ерік пен мінезін байқатуды талап етеді.

Критериалды бағалау тұтас педагогикалық процестің құрамдасы болып табылады және оны тек осындай мәнмәтінінде қарастыру қажет. Баға оқушылармен оқу процесінің сапасын арттыру мақсатымен анағұрлым ұтымды әдістерді таңдау үшін қажетті кері байланысты қамтамасыз етеді. Баға оқушыларды «сұрыптау» құралы емес, бейімделген болуы тиіс. Инклюзивті мектепте баға шынайылық, ақпараттылық, кері байланысты қамтамасыз ету сияқты критерилерге сәйкес болуы тиіс. Бағалаудың кез келген әдістері мен технологиялары оқушы мүгедектігінің нақты түрін немесе проблемасын ескеруі

тиіс. Бұл бейімдей оқытуды да: инклюзивті оқыту педагогтан оқыту стратегиясының үлкен жинағы мен әдістерін меңгеруді талап етеді. Бұл көпшілік мектепке ғана емес, сонымен қатар, дамуында мүмкіндіктері шектеулі және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытудың арнайы әдістерін білдіреді. «Оқушылардың алған білім нәтижелері оқушының әлеуетті даму зонасына бағдарланған операциялы қойылған мақсаттарына сәйкес болған кезде ғана сапалы болып саналады ...» [21]. Сондықтан зерде бұзылыстары бар оқушыларды критериалды бағалау вариативтілігімен ерекшеленуі тиіс. В.В. Воронкованың жетекшілігімен жүргізілген КСРО Педагогикалық ғылымдар Академиясы дефектология ғылыми-зерттеу институты қызметкерлерінің көпжылдық зерттеулері нәтижесінде алынған төрт типологиялық ерекшеліктерге сәйкес зерде бұзылыстары бар балаларды анықтау мүмкіндігін берді [22]. Жүргізілген зерттеулердің нәтижесінде авторлармен мектеп оқушыларын 4 типологиялық топқа бөлетін оқушылардың білім алу мүмкіндіктері бойынша оқушылардың педагогикалық жіктемесі жасалды. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім алу қажеттіліктері бар оқушылардың оқудағы жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі мұны ескеруі және оқушыларды тиімді ынталандыруы тиіс. **Бірінші типологиялық** топты жаппай оқу процесінде бағдарламалық материалды анағұрлым сәтті меңгеретін оқушылар құрайды. Олар оқу материалын өз бетінше орындауға қабілетті, өзгерген тапсырманы орындауда үлкен қиыншылық көрмейді, жаңа жұмысты орындау барысында бар тәжірибесін негізінде дұрыс қолданады. Бұл балалар есептеу тәсілдерін, есептерді шығару амалдарын, жылдам есінде сақтап, пәндік көрнекілікті сирек қажет етеді. Әдетте оларға белгілі бақылауға, құбылысқа сөзбен ауызша сілтегеннің өзі жеткілікті. Олардың алған білімдерінің жеткілікті дәрежеде берік және икемді болуын атауға болады. Бұл мектеп оқушылары сөз өрбітудің кері жүрісін игеруге қабілетті. Бұл топтың оқушылары үшін өзіне қойылған баға не үшін, қандай критерилер бойынша қойылғанын білу маңызды. **Екінші типологиялық** топтың оқушылары да сыныпта білім алуда жеткілікті табысты. Олар негізінен, мұғалімнің жаппай түсіндіруін ұғынады, зерделеніп отырған материалды есте сақтауы біршама жақсы, бірақ педагог көмегіне қарапайым қорытындылар мен жинақтаулар жасауға қабілетсіз. Оларды жұмыстың барлық түрін орындауда едәуір төмен дербестігімен ерекшеленеді, олар мұғалімнің белсендіруші, әрі ұйымдастырушы көмегіне мұқтаж. Бұл оқушылар оларға хабарланып отырған құбылыстар, заттар, оқиғаларды көзіне елестете алмайды. Тапсырманы заттардың көмегімен бейнелеген кезде ғана саналы түрде орындайды. Бұл балалар бірінші топтағы оқушыларға қарағанда баяу меңгереді, дегенмен қандай да бір бағаны қоюдың негізгі критерилерін білуі тиіс.

Үшінші типологиялық топқа түрлі көмекке мұқтаж, бағдарламалық материалды қиналып меңгеретін оқушылар жатады. Бұл оқушыларға жаңадан беріліп отырған материалды жеткіліксіз ұғыну тән. Олар негізгі анықтауда,

бөлімдердің қисынды байланысын белгілеуде, екінші дәрежедегі ойды бөлуде қиналады. Жаппай сабақтарда оларға материалды түсінуде қиналып, қосымша түсіндіруді қажет етеді. Үшінші типологиялық топтағы оқушылар сөйлемді саптап, байланысқан сөзді меңгеруде үлкен қиыншылық көреді. **Төртінші типологиялық топқа** оқу материалын үлкен қиыншылықпен меңгеретін оқушылар жатады. Оларға тек жаппай оқыту түрі жеткіліксіз. Олар жаттығулардың үлкен санын орындауды, оқытудың қосымша әдістерін енгізуді, жұмыстарды орындау барысында ұдайы қадағалауды және көмек сөзді қажетсінеді. Дербестіктің әлдебір үлесімен қорытынды жасау, өткен тәжірибесін қолдану оларға қолжетімсіз. Тікелей көмек сөзімен берілген көмекті бір оқушылар дұрыс қолданады, ал біреулері бұл шарттармен қателік жол береді. Бұл оқушылар өзінің жұмыстағы қателерін көрмейді, ол үшін оларға осы қателерді нақты көрсетіп, оларды түзетуге түсініктеме беру қажет. Әрбір келесі тапсырманы олар жаңа нәрсе ретінде қабылдайды. Білім механикалық түрде меңгеріліп, тез ұмытылады.

Үшінші және төртінші топтардың оқушыларына қандай да бір бағаның қойылу себебін мұқият түсіндіру қажет [22]. Сонымен, педагог жоғарыда аталған барлық типологиялық топтардың оқушыларынан, сондай-ақ оқытуда ерекше қажеттіліктері бар оқушылардан тұратын сыныптағы күнделікті жұмысында оқытудың түрлі мақсаттары белгілеп, іске асырады, оқыту мен бағалауда саралау және жеке ықпал орын алады. Оқушылардың жетістіктерін қадағалау және бағалау түрлі мақсаттарға сәйкес іске асырылуы тиіс, олар жалпы бағалау нормаларына негізделі алмайды.

Баға және бағалау – мұғалімдер үшін шексіз талқылауға дайын тақырып, себебі мектептегі баға бұл тек оқушы еңбегінің нәтижесі ғана емес, онда педагогтың жеке қасиеттері, көңіл-күйі, мінезі, оның оқушыға қарым-қатынасы, мұғалімнің жұмыс істеу мәнері жинақталған. *Оқушы еңбегін бағалаусыз ешқандай меңгеру процесі жүзеге асырыла алмайды.* Бағалау оқушыларға, олардың пәнге, мұғалімге, мектепке және жалпы айналадағы әлемге деген қарым-қатынасына үлкен әсерін тигізеді. *Педагогикалық диагностика* – оқыту процесінің жағдайын және оның нәтижелерін зерделеу, соның негізінде оқыту мен бағалау процестерінің сапасын арттыру мақсатында оларға түзетулер енгізуге мүмкіндік беретін ерекше әрекет түрі. Диагностикалауға бақылау, тексеру, бағалау, мәліметтер жинақтау, оларды зерделеу жатады; оларға қол жеткізу әдістері арқылы нәтижелерді қарастырады, дидактикалық процестің үрдісі мен динамикасын анықтайды.

Оқу жетістіктеріне диагностика және қадағалау балалармен сабақтағы әдеттегідей жұмыс барысында, тақырыпты зерделеу аяқталған соң орындалады. Ол сабақта мұғалім оқу материалын қайталауды ұйымдастырады, содан кейін орындау амалдарына мектеп оқушыларының назарын аудара отырып, қадағалаушы- диагностикалық тапсырмаларды ұсынады (дербестік дәрежесі) және әр балаға көрсетілген көмек түрлерін ескереді. Тақырыпты зерделеп болған соң, зияткерлік кемтарлығы бар оқушылардың жетістіктері бірдей

болмайды. 1-типологиялық топтағы оқушылар дағдыларды өз бетінше игеруін, білімдерін түрлі жағдайда қолдануын көрсетеді. 2-типологиялық топтағы оқушылар тақырыптың негізгі мазмұнының ұғынғанын көрсетеді. 3-типологиялық топтағы оқушылар тақырыптың тек жеке элементтерін түсінгенін көрсетіп, өз білімдерін өзектілендіруде мұғалімнің көмегін қажетсінеді. 4-типологиялық топтағы оқушылар, әдеттегідей, өзге, едәуір жеңіл оқу материалын оқиды, олардың жетістіктері мақсатты деңгейлік тұжырымдау негізінде соның шеңберінде анықталады. Оқушының кез-келген жетістіктері, қаншалықты елеусіз болса да, оң деп қарастырылады [20].

Мектеп оқушысының әр тақырып бойынша жеке нәтижелері оқу жетістіктерінің арнайы карталарында тіркеледі. Оқушы өзінің нәтижесін жақсарта алады, себебі оқу бағдарламаларының көпшілігі шоғырланған құрылымына ие және оқылған материал үнемі қайталанып, дамытылады және бекітіледі. Бұл оқушының оқу материалын меңгеруіндегі ілгері басу динамикасын, оның табыстылығының жеке траекториясын көрсетуге мүмкіндік туғызады. Тұтас сыныптағы оқытудың нәтижелілігі туралы түсінік алу үшін, оқушылардың анықталған жетістіктерін тіркеудің меншікті нысанын әзірлеп немесе жетістіктердің жеке картасын түрлендіріп алса да болады. Тұтастай сынып оқушылары жетістіктері қорытындысын шығарып және көрсеткеннен кейін, тану деңгейі бойынша қандай және қанша оқушының жетістігі барын, оқу материалын қанша оқушы түсінгенін және қаншасы қарастырылып отырған тақырып аясындағы білімдерін қолдана алатыны туралы педагогтің түсінігі болады. Оқушылардың топқа бөле отырып, педагог саралау тәсілін жоспарлайды және оны жүзеге асыратын болады. Оқу тақырыбы аясында жеткен оқыту нәтижелерін есепке алу нысаны объективті, ыңғайлы және ақпаратты болғаны маңызды. Ол тек бағаның функциясын ғана орындап қоймай, мұғалімге әр оқушымен жүргізілетін жұмыстардың ең жуық келешегін анықтауға бағдар береді. Бақылау тапсырмаларын орындау нәтижелері бойынша жеке оқыту тәсілімен қамтамасыз етілуі тиіс оқушыға жеке білім беру маршрутын байқауға және құруға болады. Сонымен, оқу тақырыбы деңгейіндегі жобалау келесілерді қамтуы мүмкін: оқу тақырыптарының технологиялық карталарын жасау, әр тақырып үшін қадағалаушы-диагностикалық материал жасау, әр тақырып бойынша оқу жетістіктерін көрсететін жеке нысандар дайындау. Оқу тақырыбы, әдеттегідей, бірнеше сабақта оқытылады. Тақырыптың технологиялық картасында олардың саны белгіленеді. Сабақ деңгейінде оқу процесін жобалағанда, педагог оның мақсаттарын тақырыпты меңгеру кезеңіне және сынып құрамына сәйкес анықтайды. Жобада оқу мақсаттары мектеп оқушыларының оқуындағы күтілетін нәтиже болып табылатын қызметі түрінде сипатталғандықтан, мұғалім қиналмай анағұрлым жарамды мазмұнды, оқу әдістері мен тәсілдерін, көрнекі құралдарын, практикалық қызмет түрлерін, сабақта оқушыларға жеке және сараланған тәсілді таңдай алады. Оқу жылы аяқталысымен оқушылардың жетістіктері жинақталып, қорытынды кестесінде сипатталып, олар оқушының

сабақтағы жұмысына күнделікті бақылауларымен толықтырылып жетістіктердің тақырыптық карталарындағы деректер негізінде жүзеге асырылады. Осымен, ерекше білім беруде қажеттілігі бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды-сипаттаумен бағалауды енгізу негізі педагогтардың пән бойынша тұтас педагогикалық процесті критериалдық-деңгейлік мақсатты тұжырымдама негізінде жобалау технологиясын практикалық меңгеру болып табылады [20].

Инклюзивті білім беру құқығын тану барлық педагогтар, оқушылар мен олардың ата-аналары ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылардың жалпы білім беретін мектептерде оқуға құқығы бар екенін түсінулеріне және ол үшін қосымша ресурстар қажет екеніне негізделген. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалдық бағалау жеке бағытталған жүйе бола тұра, осы санаттағы оқушыларды дамытуға және олардың құқықтарын жүзеге асыруға ықпал етеді.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КРИТЕРИАЛДЫҚ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылардың оқу нәтижелері мектептік білім берудің барлық кезеңдерінде білім, білік және дағдылармен шектеле алмайды, оқыту мақсаты тұлғаның білімі, тәжірибесі мен құндылығына негізделген жалпы қабілет сияқты құзыреттіліктің қалыптасуы болуы тиіс [2]. Құзыреттіліктер білім, білік, дағдыларға қайшы келмейді, құзыреттіліктер бұларды саналы пайдалануды көздейді. Құзыреттілік тәсілін ескере отырып білім беру процесін жетілдіру, оқушыларды алған білімдері мен біліктерін нақты оқу және өмірлік жағдайларда қолдануға үйрету. Құзыреттілік оқушының жеке оқуының кіріктірілген нәтижесі ретінде олардың мағыналық, іс жүргізу және дәлелдемелік компоненттерді меңгеруі негізінде қалыптасады, оның деңгейі бағалау процесінде көрсетіледі [25].

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың мақсаты: қысқа мерзімді мақсаттарға және оқу бағдарламасына сәйкес оқыту нәтижелеріне оқушылардың қол жеткізулерін талдау; оқу материалын меңгеру және оқу үдерісін ұйымдастырудағы ерекшеліктерді анықтау үшін мұғалім мен оқушы арасында жедел өзара байланысты орнату; оқу үдерісін ұйымдастыруға түзету енгізу; - жалпы білім беру мекемесі жағдайында мүмкіндіктері әртүрлі балаларға инклюзивті білім беруді әзірлеу және енгізу.

Осы мақсаттардан барып келесі міндеттерді шешу қажеттілігі туындайды:

- ✓ оқу бағдарламасын меңгерудегі бар кемшіліктерді жоюға оқушыларды ынталандыру;

- ✓ оқытудың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізу үшін оқушының жеке ілгерілеушілігін бақылау және дамуының өзіне тән траекториясын түзету;
- ✓ оқу үдерісінің әрбір кезеңіндегі әрбір оқушының дайындық деңгейін анықтау;
- ✓ әртүрлі атқарған қызметтері үшін алған бағаларының маңыздылығын саралау;
- ✓ оқу бағдарламасының тиімділігін бақылау;
- ✓ мұғалім, оқушы және ата-аналар арасындағы кері байланысты қамтамасыз ету;
- ✓ ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқытуға кедергісіз орта жасау және оқушыларды теңгерме құралдармен қамтамасыз ету;
- ✓ бастау мүмкіндіктері әртүрлі балаларға бірыңғай білім беру ортасын құру;
- ✓ мәселе бойынша нормативтік-құқықтық база әзірлеу;
- ✓ іс-әрекеттің диагностика-консультациялық, емдеу-сақтандырушылық, әлеуметтік-еңбекшіл бағыттары арқылы инклюзивті сыныптарда балалардың дамуына психологиялық-педагогикалық бағыттау жүйесін ұйымдастыру;
- ✓ ата-аналармен және қауыммен өзара әрекеттесу, балалардың қауымда табысты әлеуметтену моделін әзірлеу;
- ✓ инклюзивті білім беру мәселесі бойынша педагогтардың кәсіби біліктіліктерін арттыруды қамтамасыз ету;
  - ✓ сыни тұрғыда ойлау және өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамыту [27].

Критериалдық бағалау жүйесі бағалаудың келесі түрлерін: қалыптастырушы бағалауды; ішкі жиынтық бағалауды; – сыртқы жиынтық бағалауды жүзеге асырады.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы білім алушылардың оқудағы жетістіктерін анықтауға негіз болатын бағалау критерийлері нормативтік құжаттарда көрсетілгендей оқушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптарына сәйкес әзірленуі тиіс [1, 10, 16, 17]. Ескеретін жағдай, мектепте оқитын ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалардың басым көпшілігі зерде дамуы қалыпты және зерде дамуының тек жеңіл бұзылыстары бар балалар болғандықтан, дамуында ауытқушылығы жоқ өзінің құрбыластарымен білім мазмұнын бірдей игереді.

Қалыптастырушы бағалау – оқушылардың оқу жетістіктерінің дамуы мен өсуіне әсер ететін сабақ барысындағы негізгі үдеріс. Ол мұғалімге сынып оқушыларының білімін қадағалауға, жоспарына түзету енгізуіне, ал оқушыларға өз оқу жетістіктерін өздері бақылауына және одан әрі өзінің даму бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Осылайша бағалау ынталандырушы,

қалыптастырушы және уәждемелік қызмет атқарады. Мұндай бағалау түрінде оқудың жақсаруын қамтамасыз ететін мұғалім мен оқушылардың арасында кері байланыстың болуы шарт. Қалыптастырушы бағалау оқу үшін бағалауды мақсат ете отырып, белсенді әдістерді тиімді пайдалануға негізделген. Мұнда бағалау мен оқуды ажырату мүмкін емес, олар білім сапасын арттыруда бірін бірі толықтырып отырады. Демек оқушылардың бірігіп талдау мәдениеті қалыптасады; сыни және шығармашылық ойлауы дамиды; сұрақтарды қолдайтын орта қалыптасады; өздерінің жеткен жетістіктерін көру арқылы оны жақсарту сенімі нығаяды; күтілетін нәтижелері алдын ала анықталады. Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойында үздіксіз жүргізіледі. Бұл бағалаудың нәтижесінде алынған ақпараттың негізінде оқушылар оқу барысында өздерінің тапсырманы қаншалықты дұрыс орындағанын біле алады. Ал мұғалімдер оқушының қаншалықты ілгерілегені туралы мәлімет алып, соған сүйене отырып оқыту үдерісіне өзгеріс енгізіп, түзетіп отырады. Қалыптастырушы бағалау кезінде оқушы оқу үдерісіне белсене араласып, одан қандай нәтиже күтілетінін түсінеді. Сонымен бірге, өз жұмыстарына өзі баға берумен қатар, сыныптастарын бағалау арқылы өзінің оқуын жетілдіреді.

Критериалды бағалау жүйесі мектеп бітіруші түлектің тұлғасына қойылатын қазіргі заманғы білім беру парадигмасының талаптары бойынша, балалардың әртүрлі мүмкіндіктерінің, соның ішінде ерекше білім беруде қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктерін ескере отырып қалыптастырылады. Сондықтан, оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі мектептегі құзыретті білім беру шарттарында келесі қағидастарды ескеру арқылы әзірленуі қажет:

- меңгеру деңгейін саралау;
- критериалды бағалау;
- бағалаудың объективтілігі;
- бағалауды дараландыру;
- бағалауды жариялау [19].

Инклюзивті сыныптарда оқыту адамгершілік тұрғыда, тұлғаға бағытталған негізде, дамытушы, дифференциалды және жеке қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асырылады. Жоғарыда аталған бағалау принциптерін ескере отырып, мектептің құзыретті білім беруге жағдайында қалыптастырылған оқушылардың білім жетістіктерін бағалау жүйесі мектеп практикасындағы жаңа білім парадигмаларының талаптары мен бағалау құралдарының арасындағы қайшылықтарды жоюға көмектеседі. Атап айтқанда:

– оқу материалдарын игеруіне қарай деңгейлеп дифференциациялау арқылы қалыптастырылған бағалау шкаласының критериалды бағалау платформасы білім алушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалауға мүмкіндік береді;

– бағалаудағы жариялылық көптеген психологиялық тұрғыдағы мәселелерді шешуге көмектеседі, соның ішінде, білім алушылар мен олардың ата-аналарының арасындағы қанағаттанғысыз бағаға қатысты қақтығыстар, білім алушылар мен олардың мұғалімдерінің арасындағы балаға қойылған бағаға келіспеушілік тұрғысындағы даулар, мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы қостарапты түсініспеушіліктер.

Зерде дамуының бұзылыстары бар балаларды қоспағанда, дамуында және денсаулығында ауытқушылықтары анықталған, білім алуға арнайы қажеттілігі бар балалардың жалпы мектептегі пәндер бойынша оқу жетістіктерін бағалау, кейбір бұзылыс түрлеріне байланысты шектеулерді ескермегенде (көру, есту, сөйлеу, тірек-қимыл аппараттарының бұзылыстары, әлеуметтік-эмоционалдық бұзылыстар), жалпы сыныпқа арналған критерийлер мен көрсеткіштер арқылы бағаланады. Түзете дамыту пәндері бойынша бағалау критерийлері кез келген тақырыпты игеру барысындағы оқу материалдарымен және қалыптастырылған дағдыларымен тығыз байланысты болуы тиіс. Олар білім алушының әртүрлі ісәрекеттерінің жиынтығы болып табылады және жұмыс барысында оқу әрекеттерін жүзеге асыра отырып, білім деңгейін шыңдауына көмектеседі. Осылайша белгілі бір білім дағдыларының қалыптасуын жедел бақылап отыру жүзеге асырылады.

Түзете дамыту пәндерін қалыптастырушы бағалау критерийлері жаңа сабақты игеру мүмкіндігіне қарай ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылар үшін, олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып әр сабаққа жасалады[19].

Ерекше білім беруде қажеттілігі бар оқушылардың ерекшеліктерінің ескерілуі жан-жақты бағалау өлшемдерін енгізуді талап етеді. Аталған бағалау өлшемдері бағдарламаны игеру процесінде білім алушының аздаған жетістіктерін және алға ілгерілеушілігін ескеруге мүмкіндік береді, түзетедамыту жұмыстарының нәтижесін бағалауға және алдағы жеке дамыту жұмыстарының жоспары мен білім, білік, дағдыды икемді қалыптастыруға ықпал етеді. Біріншіден, ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі, арнайы қажетті жағдайлар жасалғанда ғана объективті болады

Екіншіден, ерекше қажеттілігі бар баланы инклюзивті білім беру жағдайында оқытудағы критериалды бағалау жүйесінің тағы бір ерекшелігі, мұғалім оқу процесінде қолданылып отырған әдіс-тәсілдердің тиімділігін анықтап, алдағы уақытта жетілдіру үшін білім алушының оқу жетістіктерін зерделеп отырады. Нәтижесінде ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін жалпы білім беру стандартына сәйкес, тиісті критерийлермен бағалау мүмкіндігі артады. Бұл түпкілікті нәтижеге жетуге бағытталған жұмыс болып табылады. Оқу бағдарламасындағы түзете-дамыту компонентінен ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушымен түзете-дамыту жұмыстары жүргізілген жағдайда, пән мұғалімі жеке дамыту бағдарламасының нәтижелерін өз жұмысының барысында ескеруі тиіс. Бұл

жағдайда, критериалды бағалау жүйесінің икемділігі мұғалімге қалыптастырушы бағалау критерийлерін жекелеген тақырыптарды өту барысында өзгертіп отыруына мүмкіндік береді. Алдағы уақытта оқушыға қойылатын нақты талаптарды күрделендіріп отыруға болады. Сондықтан ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылар мен білім алуда жеке қиындықтар туындаған оқушылар үшін оқу жетістіктерін бағалау тапсырмаларын бейімдеу келесі мәселелерді қамтуы қажет:

- тұжырымдар мен анықтамалардың мазмұнын және грамматикасын жеңілдету;

- көпбірлікті нұсқаулықтарды шағын бірлікті қадамдарға бөлу арқылы тапсырманың орындалуын жеңілдету;

- тапсырмаға берілген жазбаша нұсқаулықтардан бөлек, қажеттілігіне қарай, мұғалім тапсырманы қосымша дауыстап, мағынасын келтіре отырып, баяу оқып беру;

- тапсырманың мәтінін ерекше білім беруде қажеттілігі бар оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеу (үлкейтілген шрифт, тапсырмаларды бөліп беру және т.б.);

- қажеттілігіне қарай жеке дара көмек көрсету: ынталандыру (мақұлдау, эмоциялық қолдау), ұйымдастырушылық (назарын қарата білу, зейінін жұмысқа аудару, өзін-өзі бағалау қажеттігін есіне салу), бағыттаушы (қайталау және тапсырмаға берілген нұсқаулықты түсіндіру);

- тапсырманы орындауға берілген уақытты ұзарту;

- сабақ барысында баланың шаршауы, жалығуы байқалған жағдайда, қысқа мерзімді (10-15 мин) сергіту сәттерін ұйымдастыру;

- педагог тарапынан теріс көзқарастың болуына жол берілмейді, білім алушының эмоциялық күйзеліске түсуінің алдын алу қажет.

Зерде бұзылыстары бар (ақыл-ой кемістігі бар) оқушылар, танымдық қызметіндегі айтарлықтай шектеулері болуы салдарынан, МЖМБС талаптарын орындауға бағдарланбаған арнайы оқу жоспарларына және бағдарламаларына сәйкес білім алады [19].

Танымдық қызметінің және тұтас жеке тұлғасының анық жетілмеуі себебімен зерде бұзылыстары бар оқушылар оқу процесінде айтарлықтай қиыншылық көреді. Әлеуметтік тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылған оқу мен тәрбие әсерінен балалардың білім сапасы дамиды, белгілі білім, білік, дағдыларды алады. Бірақ оқудағы осындай ілгері басқан қадамдар түрлі оқушыларда бірдей бола бермейді. Ақыл-ой кемістігі бар балаларды оқыту мүмкіндіктерінің түрлілігі даму бұзылысындағы тереңдігіне және таралуына байланысты болады. Дегенмен, критериалды бағалау жүйесін қолдану, ақыл-ойының дамуында кемістіктері бар балалардың да даму динамикасындағы оң өзгерістерді анықтауға мүмкіндік береді. Түрлі мақсаттарға сәйкес, оқушылардың жетістіктерін қадағалау және бағалау орындалуы тиіс, олар жалпы бағалау нормаларына негізделі алмайды. Баға оқушының ілгері басуының дәрежесін ескеріп, оның оқу және даму процесін белсендендіріп,

тәрбиелік және түзете-дамыту міндеттерін орындауы керек. Ақыл-ойының дамуында кемістіктері мен ауытқушылықтары бар балалар үшін олардың оқу жетістіктерін бағалаудың критериалдық жүйесі бойынша Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы «Мүмкіндіктері шектеулі балалардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі» тақырыбында әдістемелік ұсынымдарын әзірлеген [20]. Инклюзивті білім беру жағдайында оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауға қойылатын басты талаптардың бірі, олардың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жалпы оқу мақсаттарының орындалуын қамтамасыз ету. Сонымен қатар, бағалау критерийлерін, жалпы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың қабылданған принциптеріне сүйене отырып әзірлеу қажет және ол білу деңгейінен бастап, нәтижені бағалау деңгейіне дейінгі аралықты қамтиды.

Оқушы:

- өтілген оқу материалын білетінін және түсінетінін көрсете алады;
- алған білімін стандартты және өзгеше жағдайларда қолдануға қабілетті;
- тиісті тәсілдерді қолдана отырып, қандай да бір тапсырмаларды зерделей алады, заңдылықтарын таба алады, олардың арасындағы байланысты анықтай алады;

- шартты белгілер мен тиісті сәйкес терминологияларды қолдана отырып, ақпаратты түсінікті жеткізуге қабілетті;

- оқу міндеттерін шешу мақсатында таңдалған тәсілдердің дұрыстығы мен тиімділігін зерделеп, ойын айта алады. Критерийлер оқу тапсырмасының қандай деңгейде орындалғанын нақты бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштерге жіктеледі, ал бұл көрсеткіштердің әрқайсысы оқушының оқу мақсаттарын орындауда нәтижеге қандай дәрежеде жақындағанын анықтап береді. Критериалды бағалау жүйесін қолдануда әрбір тапсырма бағаланып отырады. Нәтиже әрбір тапсырманың жекелеген элементтерінің дұрыс орындалуына қойылған бағалаудан тұратын жиынтық балдық көрсеткішпен өлшенеді. Критериалды бағалау жүйесі кері байланыс функциясын атқарады. Сондықтан күнделікті ағымдағы оқу тапсырмаларын орындау барысындағы ең қанағаттанғысыз нәтиженің өзін оқушы жеке оқу жетістіктерін жақсарту үшін берілген ұсынымдар деп қабылдайды. Критериалды бағалау жүйесінде әр балдық көрсеткіш жетістік деңгейін көрсетеді. Маңыздысы, бағалау шкаласының нөлден басталатынында, бұл оқушының жеке тұлғалық қасиеттері емес, керісінше оқу іс-әрекеті бағалаудың тағы бір көрсеткіші [19]. Оқушының білімін критериалды бағалауға арналған дескрипторлар тексерілетін әр тапсырмаға құрастырылады. Қазіргі уақытта білім алушының оқу жетістіктерін бағалауда жалпы қолданысқа енген бірыңғай критерийлер жоқ. Себебі, оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау критерийлері қандай да бір педагогикалық мақсаттар таксономиясының негізінде жасалады. Бүгінгі күні, деңгейлер санымен, сол деңгейлердің негізінде жасалған критерийлерімен, әрбір деңгейлерді тармақтарға жіктеп көрсететіндігімен ерекшеленетін көптеген таксономиялардың түрлері бар екені белгілі. Дегенмен, бұл

мақсаттардың барлығы да білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау критерийлерін қалыптастыруға болатын негізгі төрт деңгейді қамтиды. Инклюзивті білім беретін мектеп сыныптарындағы білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау критерийлерін әзірлеуде қандай мақсаттар таксономиясын негізге алуға болатындығы сол сынып оқушыларының үлгерімі мен сабақ үстіндегі өзара әлеуметтік қарым-қатынас орнату белсенділіктеріне байланысты анықталады. Топтық тапсырмаларды орындау кезіндегі белсенді өзара әлеуметтік қарым-қатынас білім алушылардың өз мүмкіндіктерін толық ашуына және бір біріне қолдау көрсетуіне бағытталған. Сондықтан, мұндай жұмыстарды белсенді ұйымдастыру мүмкіндігі бар инклюзивті білім беретін мектеп сыныптарында критериалды бағалау жүйесін қалыптастыру негізіне жоғары эвристикалық мақсаттарды алуға болады. Бұл ерекше білім беруде қажеттілігі бар оқушылардың өз мүмкіндіктерін толық ашуына және алдағы уақытта жанжақты дамуына ықпал етеді. Қалыптастырушы бағалауда жиі қолданылатын өзін-өзі бағалау және өзара бағалау тәсілдері, инклюзивті оқыту сыныптарындағы білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудағы тиімді әдістердің бірі. Өзін-өзі бағалау және өзара бағалау білім алушылардың жауапкершілігін арттырып, өз нәтижесін зерделеуге жетелейді және жиынтық критериалды бағалау нәтижесінде білім деңгейлерінің жоғарылағанын көрсетеді. Жалпыға міндетті білім беру стандартын игеру жалпы білім беретін мектептерде қамтылған ерекше білім беруде қажеттіліктері бар балалардан да талап етіледі, сондықтан инклюзивті білім беру жағдайындағы критериалды бағалау жүйесі де бірыңғай болуы тиіс.

Ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі: – оқу бағдарламасының мазмұнымен салыстыру арқылы білім алушылардың тиісті білім деңгейін меңгергенін бағалау. Ол екі деңгейден тұруы тиіс: критериалды бағалаудың бірінші деңгейі базалық мазмұнды қамтиды, екіншісі - ілгері деңгей (кәсіпалды және кәсіби), кәсіби дайындықты көздейтін негізгі білім мазмұны аясын қамтиды. Инклюзивті білім берумен қамтылған балалардың басым көпшілігі интеллектісі сақталған балалар және олардың арасында білім алуда биік жетістіктерге жеткен балалардың бар екенін ескерсек, екінші ілгері деңгей оларға қолжетімді; – әрбір оқушының жалпы үлгеріміндегі өзгерістерді анықтаумен қатар, оның әр саладағы танымдық белсенділігінің динамикасын қадағалап отыру шарт (ақпаратты қабылдау, ақпаратты өңдеу, өз ойын шығармашылық тұрғыда жеткізу және бейнелеу, т.б.);

Ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушының оқу барысындағы қиындықтары мен қажеттіліктерін, оқу үлгеріміндегі ауытқушылықтардың себебін күнделікті бақылай отырып, оқушының білім деңгейі мен МЖМБС талаптары арасындағы алшақтықты барынша азайту;

– оқушының үлгерімі жайлы ақпарат нақты әрі мазмұнды болуы қажет, сонымен қатар тек мұғалім ғана емес, ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушы да өз үлгерімі туралы ақпараттан хабардар болуы тиіс.

Тиісінше оқушы өз бағасын мұғалімнің бағасымен салыстыра отырып, өз қабілетіне сенім пайда болады және мұғалімнің объективтілігіне көзі жетеді; осы әрекет баланың өзіне деген сенімсіздігінің алдын алады және алдағы уақытта өз қабілетін толық ашуына ықпал етеді;

– әсіресе ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау көп деңгейлі, көп балды, дүниежүзілік бағалау тәжірибесіне бейімделген болуы тиіс, себебі мұндай оқушылар сараланған көзқарасты қажет етеді;

– белгіленген уақыт аралығында балл жинау механизмін енгізу арқылы оқу процесінің біріділігін қамтамасыз ету;

қажет болған жағдайда ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушыларға қосымша уақыт беріледі;

– мұғалім, оқушы, ата-ана, сынып жетекші, сонымен қатар мектептің педагогикалық ұжымы мен басқармасы арасында тығыз байланыс орнатылуы қажет. Бұл ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушының оқу процесіндегі мәселелеріне жедел түрде назар аударуға және қажет болған жағдайда қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін керек болып табылады;

– ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушы үшін мектеп бағдарламасының тиісті деңгейлері бойынша қойылатын талаптар жалпы орта білім алатын барлық оқушы үшін білім деңгейіне қойылатын талаптармен бірдей болуы тиіс. Себебі ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылар жалпы білім беру ұйымын аяқтағаннан кейін жалпы мектепті аяқтағаны туралы орта білім аттестатын алады;

– мұғалім, сынып жетекші, ата-ана, мектеп басшылығы және бәрінен бұрын оқушының өзі оқу іс-әрекеттерін ұйымдастыруда бірлескен тығыз байланыста қарым-қатынас орнатулары шарт;

- ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушыларды жалпы білім беру мектептеріне түбегейлі тарту, оны қоршаған ортасының түсіністігі мен қолдауын қажет етеді;

– оқушының психикасына қамқорлықпен қарап, оқушының іс-әрекеттері мен талаптарына шыдамдылық таныту қажет, оның психикасына нұқсан келтіретін жағдайлардың алдын алу маңызды. Бұл ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушының білім алуына қолайлы жағдайлардың жасалуына ықпал етеді [19].

Білім алушылардың білімін бағалау өлшемшарттары Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Білім алушылардың білімін бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» 2016 жылғы 21 қаңтардағы № 52 бұйрығымен бекітілді [29]. Тілдік емес пәндер бойынша білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың бекітілген өлшемшарттары оқу материалын меңгерудің түрлі деңгейлерін бағалауға негізделген. Тілдік пәндер бойынша білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау өлшемшарттары Блум таксономиясына негізделген. Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау өлшемшарттары білім берудің барлық деңгейлері бойынша әзірленді. Сонымен

қатар, бағалаудың өлшемшарттары мен параметрлерін анықтайтын критериялды бағалау жүйесінің ғылыми негізі, білім беру процесіне тұжырымдамалық тәсілдері «2016-2017 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хатта көрсетілген [30].

Сонымен білім алушылардың тұлғасы емес, тек жұмысы ғана бағаланады; оқушының жұмысы басқа оқушы жұмысымен емес, эталонмен (өте жақсы орындалған жұмыс түрімен) салыстырылады; эталон оқушыларға алдынала белгілі болады. Неге оқытты соны ғана бағалауға болады, сондықтан бағалау өлшемдері – оқу мақсаттарының нақты көрінісі. Ерекше қажеттілігі бар балалар үшін критериялды бағалау жүйесі бағалау рәсімінің сол тәртібі мен құрылымын, сонымен қатар, бекітілген бағалау өлшемшарттарын болжайды. Критериялды бағалау жүйесі қалыптастырушы бағалау мен ішкі жиынтық бағалауды құрайды.

Қалыптастырушы бағалау түрлі формада (ауызша сұрақ, жазбаша жұмыс, тәжірибелік жұмыс және т.б.) жүзеге асады және жиынтық бағалауды өткізгенше мұғалім мен оқушыларға оқыту процесін түзетуге және мүмкін болатын олқылықтар мен кемшіліктерді жоюға мүмкіндік береді. Оқу тоқсандары ішінде жүргізіледі.

Жиынтық бағалау тоқсанды аяқтауы бойынша білім алушылардың білімді меңгеруінің іріктірілген деңгейімен дағдыларының қалыптасуын айқындауға арналған. Оқу тоқсанының аяғында жүргізіледі. Бағалауды жүргізу тәртібі бастауыш білім берудің оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалау Ережесінде көрсетілген [31]. Осы құжат қалыптастырушы және жиынтық бағалауды жүргізу тәртібін, тоқсандық жиынтық бағалау модерациясын жүргізу тәртібін, сонымен қатар, білім алушыларға тоқсандық және жылдық баға қою тәртібін енгізеді. Сонымен қатар, білім алушылардың оқу жетістігін бағалау өлшемшарттары қарапайым балаларға да арналған.

Сонымен, ерекше қажеттілігі бар балалар үшін де тілдік емес пәндер және тілдік пәндер бойынша екі түрге бөлінеді. Ерекше оқыту қажеттілігі бар білім алушылардың оқу жетістігін бағалау өлшемшарттары **келесі ережелерге** негізделген:

- **Біледі** – нақты фактілерді, ақпаратты және сипаттамаларды қайта жаңғырту немесе есте сақтау қабілетінің бағасы.

- **Түсінеді** – ақпаратты дұрыс қайта жаңғырту, болжау немесе түсіндіру арқылы меңгерілген материалды түсіну және түсіндіру қабілетінің бағасы.

- **Қолданады** – проблемаларды шешу мақсатында меңгерілген материалды нақты жағдайларда және жаңа жағдаяттарда қолдану қабілетінің бағасы. Практикалық жұмыс, эксперименттер, проблемаларды шешу мен жаңа және/немесе түрлі өнімдер жасау білімді қолдануды көрсетудің тәсілдері болып табылады.

- **Талдайды** – түрткілер мен себептерді, ой қорытындыларын анықтау, ортақ ережелерді негіздеу үшін дәлелдер табу арқылы ақпараттық материалдарды құрамдас бөліктерге бөлу, ақпаратты зерделеу қабілетінің бағасы.

- **Жинақтайды** – бөліктерді (идеялар, элементтер) жаңа мәнмәтінге біріктіру, қиыстыру қабілеті, мысалы қолдағы бар мәліметтерді реттейтін хабарлама (баяндама, сөз), іс-әрекет жоспары, сызбалар. Оқытудың тиісті күтілетін нәтижелеріне қол жеткізу шығармашылық сипаттағы қызметті болжамдайды.

- **Бағалайды** – қандай да бір материалдың (пікірлер, көркемдік шығармалар, зерттеу деректері) маңызын бағалау қабілетінің бағасы.

Сонымен, критериалды бағалау жүйесі ерекше қажеттілігі бар білім алушылардың жетістіктерін өлшеу құралы және осындай категориядағы білім алушылар үшін білім беру қызметі сапасын анықтауға мүмкіндік беретін білім беру процесінің диагностикасы және ерекше оқыту қажеттілігі бар балаларды оқыту стратегиясы, мазмұны мен әдістемесі бойынша түбегейлі шешім қабылдау болып табылады. Инклюзивті оқытуда бақылау, тексеру және оқыту нәтижелерін бағалау – оқыту-тәрбиелеу үдерісінің ажырамас құраушысы болып табылады, оларсыз мұғалім мен оқушы арасында толыққанды өзара әрекет ету мүмкін емес. Бағалау – бұл қолданыстағы бағдарламалардың талаптарымен салыстырғанда пән мазмұнын меңгерудегі оқушының білім деңгейін анықтау үдерісі.

Оқу жоспарының инвариантты бөлімінің пәндері бойынша бастауыш мектептің 1-сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалау – вербалды түрде, ал 2- сыныптан бастап бағалау баллдармен жүргізіледі. Бағалау үдерісінде өз әрекетін бағалай алу маңызды болып табылады. Жұмысты бағалау үдерісі келесі кезеңдерден тұрады:

- жұмысты орындау;
- бағалау критерийлерін жасау;
- белгіленген критерийлер бойынша оқушының өз жұмысын бағалауы;
- сол критерийлер бойынша мұғалімнің оқушы жұмысын бағалауы және тексеруі;
- мұғалім бағасы мен оқушы бағасын салыстыру;
- бағадағы келіспеушіліктерді анықтау.

Өзін-өзі бағалау тиімді болуы үшін оқушының мұғаліммен бағалануы қажет, жұмыс бөлігін өзі таңдай алуы керек. Ол бағалау критерийлерін өзі анықтай алады. Мұндай тәсіл бағалау әрекетінде оқушының жауапкершілігін қалыптастырады. Ең алдымен, басқа балалардан ерекше, оқушының жеке бас жетістіктері бағаланады. Оқушы бақылауға алынған тапсырманың күрделілігін, үй жұмысының көлемі мен күрделілігін өзі таңдай алу құқығына ие. Мұндай тәсіл кезінде талаптану деңгейі мен жетістікке жету деңгейінің ара қатынасы мұғалім жұмысының арнайы пәніне айналады. Сөйлеу тілінің бұзылыстары (моторлық алалия, дизартрия), психикалық дамуының тежелуі бар бастауыш

мектеп оқушыларының талаптану деңгейі, соның ішіндегі жетістікке жетпеу реакциясы қалыптыға сәйкес болмайды. Жаттығуларды сәтті орындағаннан кейін оқушылар күрделі емес, қарапайым тапсырмаларды орындауға кіріседі. Балаларда қорғаныс реакциясы – төмендетілген деңгейде болса да жетістікті қолдауға ұмтылуы іске қосылады, яғни оларға талаптанудың төмендетілген деңгейі тән. Оқушының өзін-өзі бағалауы біртіндеп дифференциалдануы керек. Басқаша айтқанда, оқудың алғашқы күндерінен-ақ бала әр қайсының өз бағалау критерийлері бар көптеген дағдалардың жиынтығы ретінде өз жұмысын көре алуға үйрену керек. Мысалы, математика пәнінің тапсырмасы қателер саны, тазалығы, ынталылығы, күрделілігі бойынша бағаланады. Жазбаша жұмысты (мысалы, үй жұмысы) бағалау кезінде орындалудың тек кемшіліктері мен қателіктерін ғана белгілемей, сондай-ақ сәтті орындалған барлық жерлерін белгілеп, ынталандыру жазбаларын жасау керек. Оқушы мен мұғалім оқыту әрекетінің өнімдерін портфолиоға орналастырады. Жоғарыда айтылып кеткендей, мектепте баллдармен берілген баға көрсеткішімен де бағаланатын білім деңгейіне, икемділігіне және дағдыларға деген талаптар арасында нақты ара қатынасты орнататын және баға нормаларында іске асатын оқушыларды бағалау критерийлері жұмыс істейді. Бағалау объектілері – бұл оқушының оқу әрекетінің құрамдас бөліктері: мазмұнды, операциялық, мотивациялық.

Алайда, оқушылардың оқу әрекетін бағалау тек білім деңгейін, икемділігін және дағдыларын бағалаумен шектелмеу керек. Оқушылардың танымдық үдерістеріне, эмоционалды-еріктік саласына, сөйлеу әрекетіне мақсатты түрде бағытталған коррекциондық әсері нәтижесінде қалыптасатын тұлғалық өзгерістерді қадағалау және бағалау маңызды. Бұл салада тұлғалық дамуды кешенді түрде анықтайтын сипаттамаларды, яғни жалпы оқыту және негізгі ұғымдардың қалыптасу деңгейі, практикалық және шығармашылық әрекеттердің тәжірибесі, эмоционалды-құндылықтық қатынастары, кәсіби бағытталуы және т.б. сипаттамаларды бағалау маңызды болып табылады. Алайда, белгіленген көрсеткіштердің сандық бағалары мәселесін тек практикалық қана емес, сондай-ақ, теориялық жағынан шешу өте күрделі. Өйткені тіпті білімді, оған қоса тұлғаның дамуын сипаттайтын құзыреттілік, сонымен қатар потенциалды мүмкіндіктер және т.б. бағалау үшін сенімді технологиялар жоқ. Портфолио – бұл оқытудың белгіленген кезеңінде тұрақты, жинақталынған оқушының басты жұмыстары және жеке бас жетістіктерінің бағалары. Портфолио бағалау үдерісіне ғана емес, сондай-ақ, өзін-өзі бағалауға, жеке тұлғаға бағытталған бағаға, шынайы бағалауға жуықталған. Дәстүрлі бағалау әдістерінен портфолионың айырмашылығы бұл оқушының өзіндік жұмыс режиміндегі әрекеттерінің үдерісі мен нәтижелері туралы негізделген ақпаратпен мұғалімді қамтамасыз етуі, оның өз әрекетінің нәтижелері туралы өзіндік бағалық пайымдарын іске асырудың шығармашылық мүмкіндіктері мен дағдыларын жетілдіру. Портфолионың ең басты артықшылығы оның оқыту сапасын әр түрлі позициялар бойынша жан-жақты және сан қырлы сипаттайтындығында: оқушының ойлау әрекетін, оның салааралық

дағдыларын, мәселені анықтай алуын, ерекше міндеттерді шеше білуін, оқу пәндерін білуі және дағдыларды меңгеруін, нәтижеге қол жеткізуге деген табандылығын және т.б. бағалау. Оқыту портфолиясының педагогикалық идеясы бағалау формасы ретінде келесі жағдайларды қарастырады: - екпінді оқушының білмейтіні мен істей алмайтынынан, бұл тақырып, бөлім, пән бойынша оның білетіні мен істей алатынына ауыстыруды; - сандық және сапалық бағалардың интеграциясын; - сыртқы бағалауға қатысты өзін-өзі бағалаудың басымдылығын. Инклюзивті сыныпта портфолио оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау критерийлерін жете толықтыратын бақылау мен бағалаудың маңызды құралы болып табылады. Мұғалім әзірлейтін портфолио процессуалды, яғни оқу әрекетінің белгілі бір мерзімін қамтуы және визуалды (оқушының әрекет өнімдерінің материалдарын мұғалім папкаға, қағазға арналған қорапқа және т.с.с. салады) болуы тиіс.

Портфолиоға оқушының оқу әрекетіндегі қиындықтары мен оны түзету процесін көрсететін ғана емес, сонымен қоса баланың мықты жақтарын айқындайтын материалдар да салыну керек. Жалпы алғанда, мұғалім портфолиосы психологиялық дамуында ерекшеліктері бар оқушының белгілі бір оқыту мерзімі барысында жеке жетістіктерін тіркеу, жинақтау және бағалау әдісі ретінде қарастырылады. Портфолио әзірлеу мұғалімге: - баланың жеке мүмкіндіктерін ашуға; - белгілі бір уақыт кезеңінде оқушының оқу жетістіктері динамикасын қадағалауға; - жеке оқу жоспарының бала мүмкіндіктеріне сәйкестігі мен нәтижелігін анықтау, соған сай түзетулер енгізуге; - оқушы тұлғасының қалыптасуы мен әлеуметтенуінің дамуын қадағалауға; - бала, ата-ана, мұғалім арасындағы кері байланысты жүзеге асыруға көмектеседі. Инклюзивті сыныпта оқушы өз бетімен жасайтындай портфолио енгізген жөн. Бұл мұғалімге бірқатар түзету міндеттерін шешуге мүмкіндік береді. Осылайша портфолио бойынша жұмыс әрбір баланың жеке мүмкіндіктерін барынша ашуға көмектеседі. Оқушы портфолиосының мақсаты келесіде:

- ✓ оқушыда оқуға деген жауапкершілікті және дербестікті қалыптастыру;
- ✓ өзінің оқуы мен әрекетінің нәтижелеріне сапалы баға бере алуын дамыту;
- ✓ өзіндік қызығушылықтары, бейімдері, қажеттіліктерін талдау және оларды өз мүмкіндіктерімен сәйкестендіре алуын дамыту.

Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар балада өзінің дене жағдайын, зерде мүмкіндіктерін адекватты бағалау қабілетінің нашарлығын, қалыптылармен салыстырғанда біршама жоғары немесе төмен өзін-өзі бағалауын ескерсек, бұл фактор тұлғаның жағымды қасиеттерін дамытуға көмектеседі;

- танымдық қызығушылықтар мен өздігінен біліп тануға дайындығын қалыптастыру;

- портфолионың материалдарын өздігінен іріктеу табыс жағдайын туындатып, өзін-өзі бағалауды және өз мүмкіндіктеріне сенімділікті арттыруға әкеледі.

Оқушылардың портфолиосын іріктеуді бастауыш сыныптарда бастауға және бұл жұмысқа сыныптың барлық оқушыларын тартуға болады. Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар немесе қалыпты дамыған баланың портфолиосы бойынша жұмыс ата-аналар тарапынан белсенді көмекті талап етеді. Мұғалім ата-анаға оның пайдалылығын көрсетуі қажет. Портфолио материалдарын бағалау сандық және сапалық бағаларды қатыстырумен олар бағытталған міндеттерге сәйкес іске асырылады. Бағалау құралдары. Соңғы нәтижелердің негізіндегі бағалау. Инклюзия жағдайында тестілеу .

Инклюзивті оқытуда бағалау өткізу барысында сәйкес құралдарды таңдау мәселесі туындайды. Мақсаттарға байланысты әртүрлі әдістер таңдалып алынады. Инклюзивті оқыту тәжірибесінде оқу бағдарламасын талдау, жұмыс үлгілерін талдау, сыныпта бақылау және сұхбат жүргізу, тестілеуді қолданады. Оқу бағдарламасын талдау оқушы игеруге тиіс білім көлемін анықтаудан тұрады. Талдаудың нәтижелері оқушының жеке оқу жоспарына енгізілетін оқу, түзете-дамыту және тәрбиелік мақсаттарды анықтауда есепке алынады. Мұндай талдау біздің жағдайларда жалпы білім беретін орта мектептер мен жалпы білім беретін арнайы мектептердің оқу бағдарламаларына жүргізіледі. Дегенмен, зерде дамуының бұзылыстары, сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары, сенсорлы бұзылыстары (есту қабілеті бұзылған), күрделі ауытқулары бар (мысалы, БЦП және психикалық дамуының тежелісі бар) балаларға арналған оқу бағдарламаларында пәнді (саланы) оқытуда білім сабақтастығын қамтамасыз ететін материалдың минималды көлемі белгіленеді. Сондай-ақ, алып тасталған материал бөлігі оқытуға міндетті емес және пәннің логикасын бұзбайды. Білім, білік, дағдыларды меңгеру сабақтастығы курс барысында жүргізіледі. Алғашқы немесе екінші генезді зерде төмендеуі бар оқушылардың ойлау әрекетінің ерекшеліктеріне бағдарланған және жеңілдетілген оқу жетістіктері (бағдарламалық материалды оқу процесінде оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік пен дағдылар деңгейі) сатылап күрделену сипатына және айқын тәжірибелік бағытқа ие.

Сонымен қатар, арнайы мектептің оқу бағдарламаларына түзете-дамыту міндеттері енгізілген және ол оқытылатын материал негізінде іске асырылатын және танымдық әрекет процестері (қабылдау, есте сақтау, ойлау), тілдік әрекет, тұлғаның эмоционалды-еріктік салаларын қамтитын түзете-дамыту жұмысының бағыттарымен нақтыланады. Сондай-ақ, түзете-дамытудың мазмұндық бағыты оқу материалының мазмұндық-әдістемелік бағытымен органикалық үйлесуі орын алады. Осылайша, мұғалім екі түрдегі оқу бағдарламаларын талдау жолымен жеке оқу жоспарын әзірлеуге негіз болатын бағдарламаны таңдайды. Жұмыс үлгілерінің сараптамасы оқу әрекеттерінің нәтижесін саралаудан тұрады: жазу, есептеу, оқу және тағы басқалары. Жұмыс үлгілері жеке пәннен, жалпы пәндерден білімінің, танымдық әрекеттерінің

қаншалықты қалыптасқандығы туралы мәлімет көзі бола алады. Жұмыс үлгілерін сараптауда психикалық даму ерекшеліктерімен байланысты, грамматиканы меңгеріп қолданудағы қиындықтарға байланысты, математикалық білімі мен дағдыларының қалыптасуы, басқа да факторлардың әсерін, мысалы, ақыл-ой дамуының жалпы төмендеуі, оқуға құлшынысының болмауы, төмен нәтиже көрсетуі және тағы басқа спецификалық қателерді жіктеу өте маңызды. Баланы оқытуда тиімсіз әдістер қолданылып келген болуы да мүмкін, мысалы, жеткілікті дәрежеде бейімделмеген оқу құралдарын пайдалану. Сондықтан жұмыс үлгілерінің сараптамалары бұдан кейінгі зерттеу жұмыстарының бастамасы және баланың оқу әрекетінің бағасы болып табылуы қажет.

Бақылау мен сұхбат баланың сабақ үстіндегі әр түрлі бағыттағы тапсырмаларды орындау кезіндегі оқу іс-әрекеттерінің ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған. Бақылау арқылы оқушының тапсырмаларды орындауға қанша уақыт жұмсайтынын және оған себеп болып отырған факторларды анықтауға, сабақ барысындағы оқушының белсенділігін анықтауға болады. Білім алуға ерекше қажеттілігі бар баланың білімін тексеру барысын бақылауда алынған деректер маңызды.

Мұғалімнің міндеті алдымен баланың оң қабылдауын қалыптастыру, содан кейін пәннің оқытылуын дидактикалық қамтамасыз етіп, ұйымдастыру болып табылады.

Сұхбат. Бағалаудың алғашқы этапында сұхбат жүргізіледі. Сұхбат көмегімен баланың оқуға қызығушылығын және кейін жеке оқу жоспарында ұзақ мерзімді мақсатқа айналатын сабақтан тыс уақыттағы қалауы туралы білуге болады. Сұхбат құру алдында мақсатты анықтап алу қажет, содан соң сұхбат желісін жасап шығу керек. Айтылған ойлар әңгімеге тартып, бағыттап, ойды аяқтауға жетелеп отыруы керек.

Тестілеу. Оқушының басым және әлсіз тұстарын анықтау үшін, маңыздырақ мәліметтер жинау мақсатында ресми және бейресми әдістерді қолдану арқылы бағалау түрлері қолданылады (тестілеу). Ресми тестілеу баланы қалыпты нормадағы топпен салыстыруға негізделген (белгілі жас ерекшелігіндегі барлығымен салыстырғанда репрезентативті болып табылатын балалардың көпшілігі). Бейресми бағалау техникасы оқушының нақты бір пән бойынша білім-білік дағдыларын, білімін зерттеуге бағытталған; жас ерекшелігіне қарамастан жекелеген оқушылардың басым және әлсіз тұстарын анықтауға құрылған. Белгілі нормаларға бағытталған тесттерден бөлек, критерийлерге негізделіп жасалған тесттер бар. Мұндай тесттердің мәні, оқушының тестілеу кезінде көрсеткен нәтижесін бағдарламада берілген нақты оқу мақсаттарына сәйкес алдын ала белгілі жетістік деңгейлерімен салыстыруға негізделген.

Тест қорытындылары (мұғалімнің, мектептің немесе тест авторының пікірі бойынша) білімді меңгеру дәрежесі болып табылатын жетістік деңгейлерімен (критерийлер) салыстырыла отырып, баллмен есептеледі.

Оқу бағдарламасының негізінде бағалау оқушылар қазір игеріп жатқан нақты білім мен дағдыларды өлшейді. Табыстылық «тесттері» оқу бағдарламасының негізінде әзірленеді. Әдетте, тестілеудің әрбір бөлігінің ұзақтығы уақытпен шектелген (бірнеше минут). Бағалау рәсімін жиі қайталап және өзгертуге болады. Деректер оқушының үлгеріміне мониторинг жасауға мүмкіндік беретін график түрінде беріледі. Жылдам бағалау және белгілі бір оқушы туралы ақпарат алу мүмкіндігі оның артықшылықтары болып табылады. Бағалау оқу бағдарламасының мазмұнымен байланысты болғандықтан мұғалім оқушының ағымдағы білім деңгейін ескере отырып, оқыту тәсілдерін, оқу материалының көлемін түзетіп, бейімдеуді немесе түрлендіруді қажет ететін оқу бағдарламасының бөлімдерін (ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушыларға қатысты) ерекшелей алады.

Сондай-ақ, тапсырманы орындау дағдыларының қалыптасу дәлдігі мен нәтижелілігі (жылдамдығы) туралы ақпарат береді. бағдарламалық білімді меңгеру барысында түзету стратегиясын жасауда маңызды ақпарат болып табылатын бұл факторға көңіл бөлінбейді. *Куррикулум негізіндегі бағалау* – оқытуды бағалаудың ең нәтижелі және релевантты әдісі. Куррикулум негізіндегі бағалауда оқушының білімі мен дағдыларын өлшеу үшін тірек ретінде куррикулум тапсырмалары қызмет етеді.

Куррикулум негізіндегі бағалау технологиясы сегіз кезеңнен тұрады:

1. **Шешім қабылдау** үшін себептерді анықтау. Бағалау барысында мұғалімге қандай да бір әдістемелік және ұйымдастырушылық шешімдер қабылдау қажет болады. Әр кезде олар ақталған, яғни педагогикалық тәжірибенің қағидаларына сай және олар бағытталған оқу контекстінің ерекшеліктері ескерілген болуы керек.

2. **Куррикулумды талдау.** Талдау оқушының меңгеруге тиісті білім, білік және дағдыларының кешенін нақты анықтауға мүмкіндік беретін білім беру стандарттары мен бағдарламаларын әдістемелік өңдеуді қарастырады.

3. **Өлшенетін** (спецификалық) міндеттерді тұжырымдау. Олар бағалауға арналған параметрлерді белгілейді. Жақсы қойылған міндетте оқушының белгілі бір білім, білік немесе дағды элементтерін меңгергендігін байқауға болатындай ол нені, қайда, қашан, қаншалықты жиі және қандай жағдайда көрсету керектігі нақты берілген.

4. **Бағалаудың дұрыс рәсімін әзірлеу.** Әдетте, куррикулум негізіндегі бағалау рәсімі сабақтың табиғи жағдайында нәтижелі болады.

5. **Деректер жинау.** Куррикулум негізіндегі мұқият бағалауда әртүрлі күндері және әртүрлі өлшеу құралдарын (процессуалды немесе басқа) қолданып жүргізілген бағалау нәтижелерін есепке алу қарастырылады. Мұндай тәсіл оқушы үлгерімінің шынайы көрінісін құрастыруға мүмкіндік береді. Бағалау нәтижелерінің сенімділігі қосымша куәгерліктермен расталып, содан соң салыстырмалы сенімді қорытынды қалыптастыру үшін әдістер мен стратегиялардың кешеніне сүйену қажет. Бақылау деректерін жинау бағдарламаны әзірлеу, оны ендіру мен бағалау процесінің міндетті құраушысы

болып табылады. Ол оқушының оқу қажеттіліктеріне сәйкес келетін нақты мақсаттарды жоспарлауға мүмкіндік береді.

6. Деректерді жалпылау. Жалпылау кезеңінде сіз орнатқан академиялық критерийлеріне қатысты үлгерімнің жалпы деңгейін көрсететін барлық жүргізілген бақылау мен байқау нәтижелерінің қысқаша түйіндемесін құру қажет.

7. Деректерді беру. Егер сіз сандық есептеуге көнетін және сан немесе пайыз түрінде көрсетіле алатын (мысалы, тест, шығармашылық тапсырмалар немесе қрылымдық бақылау нәтижелері бойынша бағалар) деректер жинап, жалпыласаңыз және егер сіз бұл деректерді белгілі мерзім барысында тіркеген болсаңыз, жеткен прогресті графикте көрсетуге болады.

8. Деректерді өңдеу және шешімдерді қабылдау. Жетістік индикаторлары. Күтілетін нәтижені көрсету үшін міндеттерді жүзеге асыруда прогресті бағалау үшін критерий болатын жетістік индикаторлары бар.

Мәнмәтінге байланысты әрбір міндетке бір жетістік индикаторы (немесе одан көп) беріледі. Олар кеңестік-педагогикалық топты жеке оқу жоспарын енгізуді бастамай тұрып дайындық кезеңінде бала прогресін өлшеу үшін стратегияны ойластыруға итермелейтiнiмен пайдалы. Қарқынды оқыту процесi басталған соң, олар мұғалiмге өздерiнiң негiзгi мiндеттерiн назардан тыс қалдырмауға көмектеседi.

. Бағалау тиімді болу үшін:

- ✓ барлық күтілетін нәтиже туралы анық түсінік болуы;
- ✓ әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдану;
- ✓ әдістердің құндылығын ескеру;
- ✓ жеткілікті деректер жинау, оқушы үлгерімін әр қырынан тану;
- ✓ таңдалған әдістердің әр оқушы үшін әділ болуы;
- ✓ жетістіктердің нақты критерийлерін белгілеу;
- ✓ оқушыға кері байланыс мүмкіндігін беру;
- ✓ жұмыстарының басым бағыттарын атап көрсету және түзетілуі;
- ✓ кемшіліктеріне назар аударту;
- ✓ бағалаудың кешенді жүйесімен және есеп берумен қатар жүруі тиіс.

Мұғалімдер бағалау нәтижелерін әртүрлі мақсатта қолдану үшін жинайды. Мысалы, оқытуды бағалау немесе қорытынды бағалау оқушылардың жетістіктерін салыстырмалы түрде немесе оқу бағдарламасының талаптарына сәйкес бағалауға мүмкіндік береді.

Көп жағдайда қорытынды тестілеу деректері де ата-аналарға есеп беруге негіз болады. Оқыту үшін бағалау мұғалімге оқушының оқу әрекетінің сипатын түсінуге, ағымдағы білімі мен біліктілігінің деңгейін және өзінің білім беру тәсілдерінің тиімділігін анықтауға көмектеседі. Оқыту үшін бағалау оқушыны оқу процесінің орталығына қояды. Бұл мұғалім мен оқушының серіктестік қарым-қатынаста болулары қажеттігін алға тартатын идея және оқушының білімге қажеттілігін өз бетінше бағыттауға мүмкіндік береді. Сабақта оқыту үшін бағалау тәжірибесін қолдану оқушыларды белсенді оқу әрекетіне тартуға

және материалды толық меңгеруіне көмектеседі. Оқыту үшін бағалау базалық қағидаларына сәйкес, үлгерімді жақсарту жоғарғы дәрежеде болады, егер оқушылар келесі жайттарды түсінетін болса:

- 1) нақты оқу мақсаттары, атап айтқанда: нені оқу және не үшін оқу;
- 2) белгіленген оқу мақсаттарының шегінде ол «қай жерде»;
- 3) бұл мақсаттарға жету үшін оқу үлгерімін қалай жақсарта алады.

Оқыту үшін бағалаудың негізгі әдістері. Оқу мақсаттары мен жетістіктердің нақты критерийлерін беру. Оқу әрекетін орындаудың нәтижесінде оқушының нені біліп, түсініп және қолдана алатынын оқу мақсаты тура сипаттайды. Сонымен қатар, оқушылар оқу тапсырмалары (не істеу керектігі) мен оқу мақсаттарының (нені үйренетіні) арасындағы айырмашылықты ұғынулары тиіс. Оқу мақсаттары мен жетістік критерийлері оқушыға түсінікті тілде тұжырымдалуы керек. Сапалы кері байланыс арқылы оқушылар өзінің үлгерім деңгейін қалай көтеруге болатынын түсінеді.

Өзін-өзі бағалау және өзара бағалау. Оқу әрекетіне оқушыларды белсенді тарту олардың академиялық үлгерімдерін арттыруға оң ықпал ететіні ғылыми дәлелденген. Басқаша айтқанда, егер олар нені оқу керектігін білсе, материалды түсініп, жұмыс жасау үшін керекті аспектілерін ажырата алса, оқу мақсаттарын білмей пассив қабылдаушы болып және мағынасын ұғынбастан тапсырмаларды механикалық орындаумен салыстырғанда меңгерулері толығырақ болады. Өзара бағалау жолдасының орындаған жұмысын зерделеу барысында балаға мақсат пен жетістік критерийлерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Оқушының оқу әрекетінің тағы бір іргелі құраушысы өзін-өзі бағалау болып табылады. Өзінің жұмысын бағалау технологиясын түсініп, оқушылар соның көмегімен тиімді оқып және алға жылжи алады. Мұғалімдер оқу мақсаттарын оқушылармен бірге анықтаулары керек. Әрі қарай оқушы өзінің оқу әрекеттерін дербес реттейді, ал мұғалім қажетті қолдау көрсетеді. Білім сапасын көтеруге қорытынды тестілеуді қолдану. Қорытынды тестілеу, көбіне жалпы мемлекеттік, оқыту үшін бағалау қолдану тәжірибесіне сәйкес келмейді деп есептеледі. Дегенмен, оның қорытындысын қалыптастырушы бағалау құралы ретінде қолдануға болады. Ол үшін тест қорытындыларына терең талдау жасай отырып, әріптестермен бірге талқылау керек. Тест қорытындыларына терең талдау жасау, жалпы балл қоюмен шектелмейді, білім сапасын жақсартуға бағыт беріп, жол ашады. Сондықтан инклюзивті сыныптағы оқу жетістіктерін бағалау, білімді меңгеруді қанағаттандыратын, оқу пәндері бойынша игерген біліктіліктерін және мектепте оқуға психологиялық тұрғыдан дайындығын айқындайтын құрамдас бөлігімен бірге алғанда түзете дамыту нәтижесін көрсететін оқу процесінің құрамдас бөлігі болуы тиіс, сонымен қатар оқу әрекетін табысты дамытуға жағдай туғызады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Психологиялық-педагогикалық қолдау баланы білім беру-тәрбиелеу үдерістері жағдайында дамытуды қамтамасыз ететін көмек пен қолдаудың ерекше бір түрі болып табылады және әрбір баланың мүмкіндігі мен қажеттілігіне сәйкес оны табысты оқыту мен дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдай тудыратын мамандардың ұйымдық қызметінің тұтас жүйесін білдіреді.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар білім алушыларды бағалау кезінде ҚР МЖМБС көрсетілген білім алушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптарға негізделеді. Алайда, кейбір білім алушыларда бағдарламаны меңгеру мерзімі ұзағырақ, оның нәтижесінде олар қалыпты дамыған балалардың бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейіне сәйкес келетін деңгейге жетеді. Білім алушылар жетістіктерін бағалауда ең маңызды құрал, бағалау жүйесі білім беру процесін жетілдіруді жалғастыру үшін объективті және тиімді болуы қажет.

Білім берудің қазіргі жүйесінде білім алушылардың білім жетістіктерінің сапасын бағалаудың критериалды-бағдарлы көзқарасы негізіндегі қадағалау және бағалау өзекті болып табылады. Бұл әдістемелік құралда бастауыш, негізгі орта, жалпы орта мектептегі инклюзивті білім беру жағдайында білім берудің жаңартылған мазмұнын МЖМБС талаптарын жүзеге асырудың ерекшеліктері, инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалдық бағалаудың психологиялық-педагогикалық негіздері, инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін педагогикалық бағалаудың міндеттері мен функциялары, инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалдық бағалау жүйесіне қойылатын талаптар, инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруде қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың критериалды мен тәртібі қарастырылған.

«Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жолдары » атты әдістемелік нұсқаулық жалпы білім беретін және арнайы мектептердің мұғалімдеріне оқушылардың жеке жетістіктерін оқу процесінде бағалауда практикалық нұсқау болып табылады.

ҚОСЫМШАЛАР

КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ ҚҰРАЛДАРЫ

Техника атаулары	Мазмұны				
<p>«Талқылау бойынша серіктестер»</p> 	<p>Сабақ басында өткен сабақта өтілген дүниелерді анықтау үшін немесе жаңа тақырып бойынша сабақ соңында қолданыңыз.</p> <p>СЕРІКТЕСІҢІЗБЕН ТАЛҚЫЛАҢЫЗ: Өзіңіз үйренген үш нәрсе туралы; Не нәрсе оңай болды? Не нәрсе қиын болды? Не білгіңіз келеді?</p>				
<p>СМАЙЛИКТЕР арқылы бағалау</p>	<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> </div> <p style="text-align: center;">Барлығы түсінікті Жартылай түсінікті Түсінген жоқпын</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> Өте ұнады Белсенді қатыстым Өзімді команда мүшесі ретінде сезіндім </td> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> Ұнады Қатыстым Өз бетіммен жұмыс жасадым </td> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> Онша қызықтырған жоқ Өзгертіп, басқаша істер едім </td> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> Қызықтырған жоқ Ұнаған жоқ </td> </tr> </table>	 Өте ұнады Белсенді қатыстым Өзімді команда мүшесі ретінде сезіндім	 Ұнады Қатыстым Өз бетіммен жұмыс жасадым	 Онша қызықтырған жоқ Өзгертіп, басқаша істер едім	 Қызықтырған жоқ Ұнаған жоқ
 Өте ұнады Белсенді қатыстым Өзімді команда мүшесі ретінде сезіндім	 Ұнады Қатыстым Өз бетіммен жұмыс жасадым	 Онша қызықтырған жоқ Өзгертіп, басқаша істер едім	 Қызықтырған жоқ Ұнаған жоқ		
	<p>Не нәрсе оңай болды? Не нәрсе қиын болды? Не білгіңіз келеді?</p>				
<p>Бес саусақ әдісі</p>	<p>Бас бармақ – басты мәселе. Бүгінгі сабақтата ең құнды мәселе қандай болды. Балаң үйрек – бірлесу. Мен топта қалай жұмыс жасадым? Кімге көмектестім? Кімге риза болдым? Ортан терек – ойлау. Мен бүгін қандай білім мен тәжірибе алдым? Шылдыр шүмек – шынайылық. Сабақ маған ұнады ма? Неліктен? Кішкентай бөбек – көңіл күй ахуалы. Мен сабақта өзімді қалайша сезіндім.</p>				

<p>Жетістік баспалдағы</p>	<p>Сабақтан алған әсерлерін «Жетістік баспалдағына» түсіру арқылы кері байланысты орнату</p>
<p>Топтарда баға қою</p> 	<p>Топтарда орындалатын сол тапсырмалар да баға қоюдың баламасы бола алады. Жақын арада аяқталған жұмыстарға ерекше назар аудару қажет және топтың мүшелері бір-біріне белгілі бір өлшемдерге сәйкес жұмысты бағалауға, көмектесулері қажет, сондай-ақ жетілдіру үшін тәсілдерді ұсынуы тиіс.</p>
<p>Бағдаршам</p> 	<p>Бұл стратегия пәрменді деп танылады, ол оқушыларды оқыту үдерісін белгілі бір тапсырманы немесе жаттығуды орындау барысында ойлануға итермелейді. Егер де, олар осы жұмыстың материалын түсінетіндіктерін ұғынса, онда олар жасыл индикаторды (фломастер, түрлі-түсті қарындаш/бор, карточка, стикер, стакандар) пайдаланады. Егер де, олар білімдері бойынша сенімсіздеу болса, онда сары түсті пайдаланады. Егер де, олар мүлдем күмәнданатын болса, онда қызыл индикаторды пайдаланады. Бұл стратегияның идеясы – «бағдаршамның» түстері арқылы оқушының өз біліміне қатысты сенімділігін көрсету.</p>
<p>Жеке бағалау парағы</p>	<p>Ол оқушылардың жұмыстарының белгілі бір өлшемдерге қандай деңгейде қол жеткізілгендігі туралы ойлауын көрсетуге арналған парақ. Осының аясында оқушылар нәтижені жетілдіру үшін не істеу керектігін көрсете алады.</p>
<p>Материалды түсінуді жақсартуға бағытталған сұрақтар мен тапсырмалар</p>	<p>Сабақтың соңында немесе жұмыстың белгілі бір бөлігінде оқушылар белгіленген өлшемдердің шегінде түсінулерін бағалау барысында пайда болатын сұрақтарды ұсынуына болады. Бұл стратегияны қолдануды жоғарыда көрсетілген стратегияларды ескере отырып, сыныптастарының үй тапсырмаларын бағалау жолымен бастауына болады.</p>
<p>Жоспарлау, істеу, тексеру</p>	<p>Бұл үдеріс кішкентай балалар үшін кеңқұлашты жоба аясында әзірленеді. Әр тапсырманың басында мұғалім сабақтың мақсатын анықтау үшін балалармен жұмыс жүргізеді. Балалар тапсырмаға кіріседі және одан кейін сабақтың соңында мұғалім өткен материалға шолу жасау үшін уақыт бөледі. Уақыт өте бұл міндет оқушылардың өздеріне жүктелуі мүмкін.</p>

<p>Топтық таныстырылымды бейне жазу</p>	<p>Бұл оқушыларға өз білімдерін өзіндік пайымдаулар мен сыныптастарының арасында одан әрі талқылау арқылы ойластыруға және бағалауға мүмкіндік береді.</p>
<p>Соңғы бес минут</p>	<p>Сабақтың басында мұғалім мақсатын түсінікті етіп жеткізеді және аяқталғаннан кейін соңғы бес минуттың барысында оқушылардың біреуі сабақта не ұққандығы туралы айтады. Қалған оқушылар оған сұрақ қояды.</p>
<p>«Б.Блум таксономиясы» бойынша бағалау</p> 	<p>Қазіргі мектеп практикасында американдық ғалым Б.Блум таксономиясын қолданылып жүр. Ол – білім және білікті меңгеру деңгейін сипаттайтын белгілер жіктеуі. Бұл таксономия оқушының танымдық және сезімдік өрісін бағалауға бағытталған. Танымдық салада оқу мақсаттары адамның білімді меңгеру және интеллектуалды білік, дағдыны игеру деңгейлерінде қарастырылады. Интеллектуалды білік және дағдыны қалыптастырумен байланысты мақсаттар: <i>білу</i> → <i>түсіну</i> → <i>қолдану</i> → <i>талдау</i> → <i>жинақтау</i> → <i>бағалау</i> деп жіктеледі.</p>
<p>Үй тапсырмасын стикер мен бағалаңыз</p>	
<p>Сұрақтар үшін кәртішкенің индексі</p>	<p>Мұғалім оқушыларға екі жағында да тапсырмасы бар карточка тапсырады. 1 жағы: Өткен тақырыптың ең негізгісі 2 жағы: Өткен тақырыптан ұқпағаныңызды сұрақ қылып жазыңыз.</p>
<p>Бас бармақ</p> 	<p>Мұғалім оқушылардан тақырыпты түсінгендігін я түсінбегендігін қол белгілері арқылы арқылы көрсетуді сұрайды. <i>Мен түсініп отырмын _____ және түсіндіре аламын.</i> (Қолдын бас бармағы жоғары бағытталады) <i>Мен әлі түсінбей отырмын _____</i> (Қолдын бас бармағы жанына қарай жантаяды) <i>Мен түсінгеніме сенімді емеспін _____</i> (Қолды бұлғау) Осы белгілерге сүйеніп мұғалім сабақтың қай деңгейде өткенін сабақтайды.</p>

Бір минуттық эссе	Бір минуттық эссе – тақырып бойынша пысықтаудың бір жүйесі. Эссе жазу үшін мұғалім бірнеше сауал қояды. Бүгінгі білгеніңнің ең маңыздысы? Қай сұрақтар сен үшін түсініксіз? Сабақ соңында, келесі сабақта қай тақырыпты өтетіндігі жайлы хабарлайды.
Оқушылармен жеке әңгімелесу	Ұстаз оқушылармен олардың деңгейі мен түсініктерін байқау үшін жеке әңгіме жүргізеді.
Бір сөйлеммен барлығын айтып беру	Оқушылардан оқытылған тақырып бойынша «Кім? Не? Қайда? Қашан? Неге? Қалай?» деген сұрақтарға жауап беретін бірақ сөйлем құруларын ұсынады.
Қысқа тест	Қысқа-тест қатысушылардың нақты білімін, шеберлігін және дағдысын, яғни қандайда бір материалдың нақты мағлұматтарын білетіндігін бағалайды. Бұл тестті: Берілген дұрыс немесе қате жауаптардың ішінен таңдау арқылы орындайды.
Күнделікті өзін-өзі бағалау журналы	Күнделікті өзін-өзі бағалау журналы мұғалім оқушылардың сабақ барысында қабылдаған білімін, дағдылары мен шеберліктерін бағалауға және оларды қандай әдіспен жүзеге асырғандарын қадағалау үшін құрылады. Күнделік ұстазға оқушылардың алға жылжу деңгейлерін және соған сәйкес білімдерін әрі қарай жетілдіруі үшін жәрдемдеседі.
Сөздік бағалау (ауызша кері байланыс)	Бағалау түрінің ең көп тараған түрі: Мұғалім оқушыны жаттығуларды жақсы орындағаны үшін мақтайды, осылайша ауызша кері байланыс орнатты. Осыған орай оқушылар берілген материалды немесе мағлұматты сәтті ұққандары жайлы түсінуіне болады. Мұғалім оқушыға жаттығуды орындағандағы қателерін көрсетеді. Ол оның жұмысына ешқандай белгі қоймайды, бірақ оны бағалайды. Нәтижесінде оқушылар жетістікке жетулері үшін одан әрі биік нәтижелерге жетуі керек деп ұйғарады.
Өзін-өзі бағалау	Бұл әдісте қатысушылар өздерінің білімдері жайлы мағлұмат жинайды, оларды талқылап, алға жылжуларына қорытынды жасайды. Өзін-өзі бағалауды жүргізгендегі міндетті шарттары – оқушылардың оқытылатын тақырыпты өтер алдында және жұмысты орындар алдында олар барлық жұмысты бағалау межелерімен

	(критерий) таныс болулары қажет.
Екі жұлдыз, бір тілек (бір-бірін бағалау)	Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық жұмыстарын, яғни шығарма, эсселерін бағалауға қолданылады. Мұғалім, оқушыларға сыныптастарының жұмыстарын тексеруді ұсынады. Мақсаты - өзгені бағалау арқылы өзінде жоқты табу немесе өзгенің жетістігі арқылы өз кемшілігін тауып, оны түзетуге бағыттау.
Кері «ой қозғау»	Техникалық объектінің кемшіліктері, қарама-қайшылықтары мен ақауларын айқындап, оларды жетілдіру қажет болғанда қолданылады. Тура «ой қозғаудан» айырмашылығы: мұнда сыни пікірлерге негізгі мән беріледі, қатысушылар зерттеу объектісінің олқылықтары мен жетіспеушіліктерін анықтауға тырысып, нақты техникалық проблеманы шешуге ұмтылады.
Бинго парақшалары	Балалар түйінді сөздер/фразалар жазылған Бинго парақтарынан анықтамаларды....құрастырып оқулары керек.
Бір минут... 	Бір оқушы сен туралы айтып келе жатады, оның алғашқы бір сөзді қайталағанына, кідірісіне немесе жіберген қателігіне байланысты тоқтатып, тізгінді келесі оқушы ары қарай жалғастыру сұралады, бұл 1 минут өткенше жалғасады.
Бағалау ағашы 	Оқушылардан сабаққа/тақырыпқа байланысты ағаштың қай жерінде тұрғанын сұрауға болады. Сабақ соңында ілгерілеуді немесе проблеманы айқындау үшін қайта сұрауға болады. А3/А2 форматына шығарып іліп, бұл жерге студенттер стикерлерге өз аттарын жазып жапсыруларына болады. Осыдан соң мықты және әлсіз оқушылардан құралған жұптарды отырғызып жұмысты жалғастыруға болады

Б. Блум таксономиясына сәйкес бағалау критерийлерін бөлу

Мақсатқа жету кезеңдерін анықтау мақсатында, ойлау дағдылары деңгейлері бойынша бөлінетін, Б.Блумның білім беру мақсаттары таксономиясына сәйкес бағалау критерийлері жасалынады.

Блум таксономиясы – 1956 жылы американдық психолог Бенжамин Блуммен ұсынылған, ойлау дағдыларының алты деңгейін бағамдайтын когнитивті саладағы білім беру мақсаттарының педагогикалық классификациясы.

Бағаланатын дағдылардың сипаттамасы

Ойлау дағдыларының топтары	Сипаттамасы	Етістіктер
Білім және түсінік	Нақты деректерді, ақпарат пен суреттеуді, есте сақтау немесе жаңғырту қабілеттіліктерін бағалау, ақпаратты болжамдау немесе түсіндіру, дұрыс жаңғырту арқылы меңгерілген материалды түсіну және жеткізу.	Санайды, есте сақтайды, атайды, талқылайды, анықтайды, айтады, жазып алады, қайталайды, көрсетеді, хабарлайды.
Қолданылуы	Нақты және жаңа жағдайлардағы проблеманы шешу барысында меңгерілген материалдарды қолдану қабілеттіліктерін бағалау. Практикалық жұмыс, тәжірибелер, жобалық жұмыстар, проблемаларды шешу және жаңа немесе түрлі өнімдерді жасау, меңгерілген білімдерді көрсетудің жолы болып табылады.	Қолданады, есептейді, өзгертеді, таңдайды, жіктейді, аяқтайды, көрсетеді, табады, сахналайды, жұмылдырады, зерттейді, зерттеу жүргізеді, безендіреді, жеткізеді, түрлендіреді (жетілдіреді), ара қатынасын белгілейді, жоспарлайды, көрсетеді, шешеді, қолданады, құрастырады, пайдаланады.

<p>Анализ, синтез және бағалау</p>	<p>Қабілетті бағалау: - ақпараттық материалдарды құрамдас бөліктерге бөлу, себеп немесе салдарын анықтау арқылы шешім шығару мақсатында ақпараттарды зерттеу, ойды тұжырымдау, жалпы ережелерді негіздеу үшін айғақтарды табу; - жаңа мәтінге (идеяларды, элементтерді) қосу, араластыру, мысалы, хабарлама (сөз сөйлеу, баяндама), іс-әрекет жоспары, сызбалар, қолда бар мәліметтерді реттеу; - аталған немесе өзге де материалдардың мағынасын бағалау (пайымдау, көркем-өнер туындылары, зерттеу мәліметтерін).</p>	<p>Талдайды, бағалайды, топтастырады, есептейді, категориялайды (санаттайды), жіктейді, салыстырады, байланыстырады, қарама-қарсы қояды, сын-пікір айтады, талқылайды, дифференциялайды, ажыратады, бөледі, зерттейді, тәжірибе жүргізеді, түсіндіреді, шығарады, ара қатынасын белгілейді, таңдайды, бөледі, тексереді, бөліп алады.</p>
	<p>Топтастырады, жинайды, құрамдастырады, жасайды, құрады, әзірлеу, тұжырымдайды, жалпылайды, біріктіреді, жетілдіреді, ұйымдастырады, жоспарлайды, ұсынады, топтастырады, орнатады, біріктіреді, аргументтейді, негіздейді, келісіледі, салыстырады, жасайды.</p>	
	<p>Дәлелдейді, таңдайды, салыстырады, қорытынды шығарады, сендіреді, негіздейді, түсіндіреді, өлшейді, болжамдайды, болжайды, көркемдейді, ұсынады, бөліп қарастырады, қосындылайды, қолдайды, тексереді, бағалайды, жеткізеді.</p>	

Бағалау критерийлерін жасау барысында, оқытушы ойлау дағдыларының әр деңгейін көрсететін етістіктерді пайдалана алады.

**Пән бойынша бағалау критерийлерін жасау үлгісі
«Математика», 1-сынып**

Білім беру мақсаты	Бағалау критерийі	Ойлау дағдыларының тобы
	<i>Білім алушы</i>	
Жазық (үшбұрыш, шеңбер, шаршы, тікбұрыш) кеңістіктегі (текше, шар, цилиндр, конус, пирамида) фигураларды ажырата білу және қоршаған ортадағы заттармен оларды байланыстыру.	Жазық (үшбұрыш, шеңбер, шаршы, тікбұрыш) және кеңістіктегі (текше, шар, цилиндр, конус, пирамида) фигураларды ажырата біледі және атайды.	Білім және түсінік
	Жазық және кеңістіктегі фигураларды ажырата алады.	
	Фигураларды қоршаған ортадағы заттармен байланыстыра алады.	Қолданылу

Блум таксономиясы бойынша сұрақтар типологиясы

Блум ойлау деңгейі	Оқу мақсаттары	Дағды	Сұрақтар, тапсырмалар.
Білу	Терминдерді қайталау	Ақпаратты қайталау немесе тану	Бұл не....
	Тану		Қашан болды... Қалай жазылады...
	Еске түсіру		Қайда орналасқан.... Қайда болып жатыр... Формуланы жазыңыз ... Атап көрсетіңіз ...
Түсіну	Интерпретация	Ақпаратты қ материалдардың мағынасын алу (түсіну)	Салыстыру.... Неге.... Не білдіңіз ... Өзара байланысын түсіндіріңіз ...
	Трансформация		Өз сөзімен айту... Сөйлемді түрлендіріңіз ... Терминологияны өз сөзіңізбен түсіндіріңіз.... Нені білдіреді..... Фразаны аяқтаңыз ...
	Анықтау		Анықтаңыз, неге.....
	Мысалдар		Қалай дәлелдей аласыз.....

	келтіру		
Қолдану	Мәселені шешу	Қалыпты жағдайда қолдану	Картадан көрсету... Неге.... Кестені құрыңыз.... Қолдану мақсатын түсіндіріңіз ..... Үй жұмысын бірнеше тәсілмен түсіндіріңіз Берілген мәселені қандай теориямен түсіндіресіз... Ұсынылған болжамды тексеріңіз ...Түйін
Талдау	Мәнін анықтау	Бөлімдерін және құрылымын анықтау	Арасындағы айырмашылықты көрсетіңіз..... Бастағанын аяқтаңыз.... Құрылымы қандай ... Жіктеу ... Салыстырыңыз ...
	Тақырыпшаны шығару		Қалай түсіндіре аласыз.... Салдары не болып табылады ...
	Мотивация		Себебін түсіндіріңіз..... Себебін талдаңыз ...
Жинақтау	Шығармашылық жанры	Білімдерді жаңаша біріктіру	Кластерлерді құру Сызбаларды құру
	Жоспар құру		Алгоритмді ұсыныңыз...
	Нәтижесі		Жүйелеңіз ... Құрылымдалған болжам.. Егер осылай болса ше... Өз шешіміңізді табыңыз ..... Айтқанды тарату... Баламаны табыңыз ... Өзгерістер қандай болуы мүмкін ... Зерттеңіз ...
Бағалау	Идеяны ұсыну Негіздеу «+» неде немесе «-» ненің	Критерийлер негізінде мағынасын бағалау	«Келісемін» және «қарсы» дәлелдер Логиканы бағалаңыз... Абзалдықты суретте ... Критерийлерді ерекшелеңіз ... Сәйкес пе ... Ол туралы не ойлайсыз ... Нәтиже шығарыңыз ...

Педагогикалық бақылаудың түрлері

№	Бақылаудың түрлері	Мазмұны
1	Тақырыптық	Оқу бағдарламасының маңызды тақырыптары бойынша (өтілетін тақырыптың шеңберінде мұғалімнің жұмыс жасау жүйесін зерттеу)
2	Фронталды-шолу	Жалпы сұрақтар бойынша оқушылардың ұжымының (немесе мұғалімдердің бір тобының жұмысының табысты екендігін) білімін және біліктерін тәжірибеде тексеріп көру, зерттеу;
3	Салыстырмалық	Оқушылардың, сыныптың, жекеленген педагогтардың жеке басындағы қасиеттерді қатар зерттеу;
4	Персоналдық	Нақты баланың жеке басындағы қасиеттерді, жекеленген педагогтың кәсіби педагогикалық қызметін жан-жақты зерттеу;
5	Жалпы - сыныптық	Нақты сыныптағы оқушылардың білімінің және біліктерінің (білім берудің) сапасын зерттеу;
6	Жалпы-пәндік	Жекеленген оқу пәндері бойынша оқушылардың білімінің және біліктерінің (білім берудің) сапасын зерттеу;
7	Жалпы-Кешендік	Бастапқы, негізгі орта немесе жалпы орта мектептің нақты сыныптағы оқушылардың білімінің және біліктерінің (білім берудің) сапасын жан-жақты зерттеу;
8	Жұмыс барысында	Білім беру үрдісіндегі кездейсоқ туындаған мәселелерді зерттеу;
9	Қалыптастырушы	Бағалау оқушыдан мұғалімге қарай бағытында оқудың барлық уақытында іске асырылады;
10	Қорытынды (суммативтік)	Бағалау білім берудің соңғы нәтижелерін қорытындылауға бағытталған.

ГЛОСАРИЙ

Инклюзивті білім	бұл ерекше оқытуды қажет ететін барлық тұлғаларды олардың дене, психикалық, зияткерлік, мәдениетникалық, тілдік және басқа ерекшеліктеріне қарамастан жалпы білім беру үдерісіне қосуды көздейтін жалпы білімді дамыту үдерісі.
Мүмкіндіктері шектеулі балалар	18 жасқа толмаған, дене және/немесе психикалық кемшіліктері бар, заңнамамен қарастырылған тәртіппен расталған туа біткен, тұқым қуалаған, кейін пайда болған аурулар немесе жарақат салдарынан тіршілік әрекеті шектеулі балалар.
Инклюзивті оқыту сыныптары	бұл мүмкіндіктері шектеулі балалар және мұндай шектеулері жоқ балалар бірге оқитын жалпы білім беру мектептерінің қалыпты сыныптары;
Арнайы сыныптар	жалпы білім беру мектебінде оқуға қайшы көрсеткіштері жоқ, мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған жалпы білім беретін мектептер құрылымындағы сыныптар.
Жалпы білім беру бағдарламасы	типтік оқу жоспарының инвариантты компонентіне кіретін әр оқу пәні бойынша меңгеруге арналған білімдер, дағдылар және құзыреттердің мазмұны мен көлемін анықтайтын бағдарлама.
Психологиялық педагогикалық қолдау	мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес әр баланың табысты білім алу мен дамуы үшін әлеуметтікпсихологиялық және педагогикалық жағдай жасайтын мамандардың (психолог, логопед, арнайы педагог, әлеуметтік педагог, мұғалімдер, тәрбиешілердің) тұтас, жүйелі түрде ұйымдастырылған іс- әрекеті.
Мүмкіндіктері шектеулі балаларға әлеуметтік және медициналық педагогикалық қолдау көрсету	мүмкіндіктері шектеулі балалардың қоғам өмірінде басқа азаматтармен тең қатысу мүмкіндіктерін жасауға бағытталған және өмірлік әрекетінің шектеулерін өтеуге, алдын-алу жағдайларын қамтамасыз ететін мемлекеттік әлеуметтік, медициналық және білім беру мекемелерінің қызметтерін ұсынатын білім беру, халықты әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау ұйымдарының қызметі.

Арнайы білім беру жағдайлары	техникалық тәсілдерін және өмір әрекеті ортасын қосатын дербестендірілген оқыту мен тәрбиелеу әдістері, сондай-ақ ерекше оқытуды қажет ететін адамдардың білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын медициналық, әлеуметтік және басқа да қызметтер.
Арнайы білім беру мүмкіндіктері	шектеулі адамдарға арнайы жағдайлар құрылған мектепке дейінгі, жалпы және кәсіптік білім беру.
Мектептегі психологиялық медициналық-педагогикалық консилиум	психологиялық-медициналық педагогикалық қолдауға арналған білім беру ұйымдары мамандарының өзара әрекет ету формасы.
Оқу бағдарламасы	әрбір оқу пәні (сабақ) бойынша меңгерілуге тиісті білімнің, шеберліктің, дағдылар мен біліктіліктің мазмұны мен көлемін айқындайтын бағдарлама.
Арнайы білім беру ұйымдары Оқу жоспары	мүмкіндіктері шектеулі балаларды диагностикалау және кеңес беру, оқыту мен тәрбиелеу үшін құрылған ұйымдар. тиісті білім беру деңгейінде білім алушылардың оқу пәндерінің, сабақтарының (модульдерінің), практикаларының, өзге де оқу қызметі түрлерінің тізбесін, бірізділігін, көлемін (еңбекті қажетсінуін) және бақылау нысандарын регламенттейтін құжат.
Ерекше білім беруге қажеттілігі бар адамдар	(балалар денсаулығына байланысты білім алуда ұдайы немесе уақытша қиындық көріп жүрген, арнайы, жалпы білім беретін оқу бағдарламалары мен қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын қажет ететін адамдар.
Сыртқы жиынтық бағалау	негізгі орта және жалпы орта білім беру аяқталғаннан кейін меңгерген білім мен қалыптасқан дағдылар деңгейін айқындау.
Бағалау критерийлері	мұғалім мен оқушыға формативті бағалау кезінде оқытудың мақсатына қол жеткізгенін тануға мүмкіндік беретін тұжырым (табыс критерийі) және ішкі жиынтық бағалау кезінде білім алушының жұмысты қаншалықты орындағанын бағалауға мүмкіндік беретін тұжырымдар (балдарды қою критерийлері)

**Үлгілік оқу
жоспары**

оқу пәндерінің (сабақ) тізбесін регламенттейтін және тиісті білім беру деңгейінің оқу жүктемесінің инварианттық және вариативтік компоненттерінің көлемін айқындайтын құжат.

**Формативті
бағалау**

сабақта және/немесе үйдегі күнделікті жұмыс барысында білім алушылардың меңгерген білімдері мен қалыптасқан дағдыларының ағымдағы деңгейін айқындайтын және ол оқыту барысында білім алушылар мен мұғалім арасындағы жедел өзара байланысты жүзеге асыратын, білім алушыларға жаңа материалды меңгеру кезеңінде тапсырманы қаншалықты дұрыс орындағанын және оқыту мақсаттарына қол жеткізгенін түсінуге

**Критериалды
бағалау**

белгіленген критерийлер негізінде білім алушылардың нақты қол жеткізген нәтижелерін оқытудың күтілетін нәтижелерімен сәйкестендіру үдерісі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Білім туралы» ҚР-ның 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы (15 сәуір 2016 жылы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
2. Қазақстан Республикасында білімді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2016 жыл.
3. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы №348 бұйрығымен бекітілген.
4. «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» ҚР-ның 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы.
5. «Қазақстан Республикасында Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» ҚР-ның 2005 жылғы 13 сәуірдегі № 308 -II Заңы.
6. «Мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналықпедагогикалық түзетудегі қолдау туралы» ҚР-ның 2002 жылғы 11 маусымдағы № 343 Заңы.
7. «Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мен білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» ҚР Үкіметінің 2011 жылғы 30 желтоқсандағы № 1684 Қаулысымен бекітілген.
8. «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» (13.01.2014ж жағдай өзгертулер мен толықтырулар енгізілген) ҚР Кодексі.
9. «Мүгедектердің өмір сапасын жақсарту жөніндегі ұлттық жоспар» ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 16 қаңтардағы № 64 Қаулысы.
10. «Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты» ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 Қаулысымен бекітілген.
11. Дамуында мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдарының қызметі жөніндегі Типтік ережелер (ҚР БҒМ № 258 бұйрығымен 2013 жылы 4 шілдеде бекітілген).
12. «Білім беру саласында арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2014 жылғы 26 наурыздағы № 262 қаулысы.
13. «Бала құқықтары туралы» Конвенция БҰҰ-ның Бас Ассамблеясымен 20.11.1989 ж. қабылданған. ҚР Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылдың 8 маусымындағы №77 қаулысымен ратификацияланған.
14. «Мүгедектер құқықтары туралы» Конвенция – БҰҰ – 2007 жылдың 30 наурызы.
15. Мұқтаждықтары ерекше тұлғаларға білім берудегі Саламанка Декларациясы мен іс-әрекеттердің Шеңбері: Мұқтаждықтары ерекше тұлғаларға білім беру туралы дүниежүзілік конференция – Испания – 1994 ж.
16. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2016. – 102 б.

17. Алтаева Г. Ж. Роль психолого-педагогического сопровождения детей в условиях инклюзивного образования. (КРО) школа-интернат общего типа, г. Щучинск – 2015 год.
18. Ерекше оқыту қажеттіліктеріне қарай қысқа мерзімдік, орташа мерзімдік және ұзақ мерзімдік негізде оқушыларға психологиялық педагогикалық қолдау көрсету. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 80 б.
19. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 51 б.
20. Поташник М.М. Управление качеством образования. - М.: Педагогическое общество России, 2000. – 448 с.
21. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе. / Под ред. В.В. Воронковой. - М: Школа-пресс, 1994, - 416 с.
22. Специальная педагогика / Под ред Н.М.Назаровой-М,- 2001;
23. Байтурсынова А.А., Арнайы педагогика: проблемалар мен даму болашағы: Оқу құралы. – Алматы: 2008;
24. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития (Олигофренопедагогика) /под ред. Б.Г.И. Пузанова . Учебное пособие - М. 2001;
25. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. – ЮНЕСКО, 2009;
26. Открытое досье по инклюзивному образованию. Материалы в помощь менеджерам и администрации. – ЮНЕСКО, 2003;
27. "Инклюзивное образовательное пространство в школе" Т.С. Черняевой. <http://festival.1september.ru/articles/653265/>
28. Система критериального оценивания учебных достижений учащихся. Методическое пособие. – Астана. НАО. 2013. – 80 с.
29. Білім алушылардың білімін бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы ҚР Білім және ғылым министрлінің 2016 жылғы 21 қаңтарындағы №52 бұйрығы. ҚР Әділет министрлігі, 2016 жылғы 19 ақпан №13137.
30. 2016-2017 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы. Әдістемелік нұсқау хат. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. – 257 б.
31. Бастауыш білім берудің жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын, білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың Ережесі/ 2016 жылғы 21 қаңтардағы «Білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» министрдің бұйрығына қосымша, № 52., 2016 ж., 5 б.
32. Поташник М.М. Управление качеством образования. - М.: Педагогическое общество России, 2000. – 448 с.